

a löretólt helyőrség

IRODALMI-KULTURÁLIS MELLÉKLET

2 Verebes Ernő
verse

6 Párbeszéd március
idusáról

13 Ficssku Pál
novellája

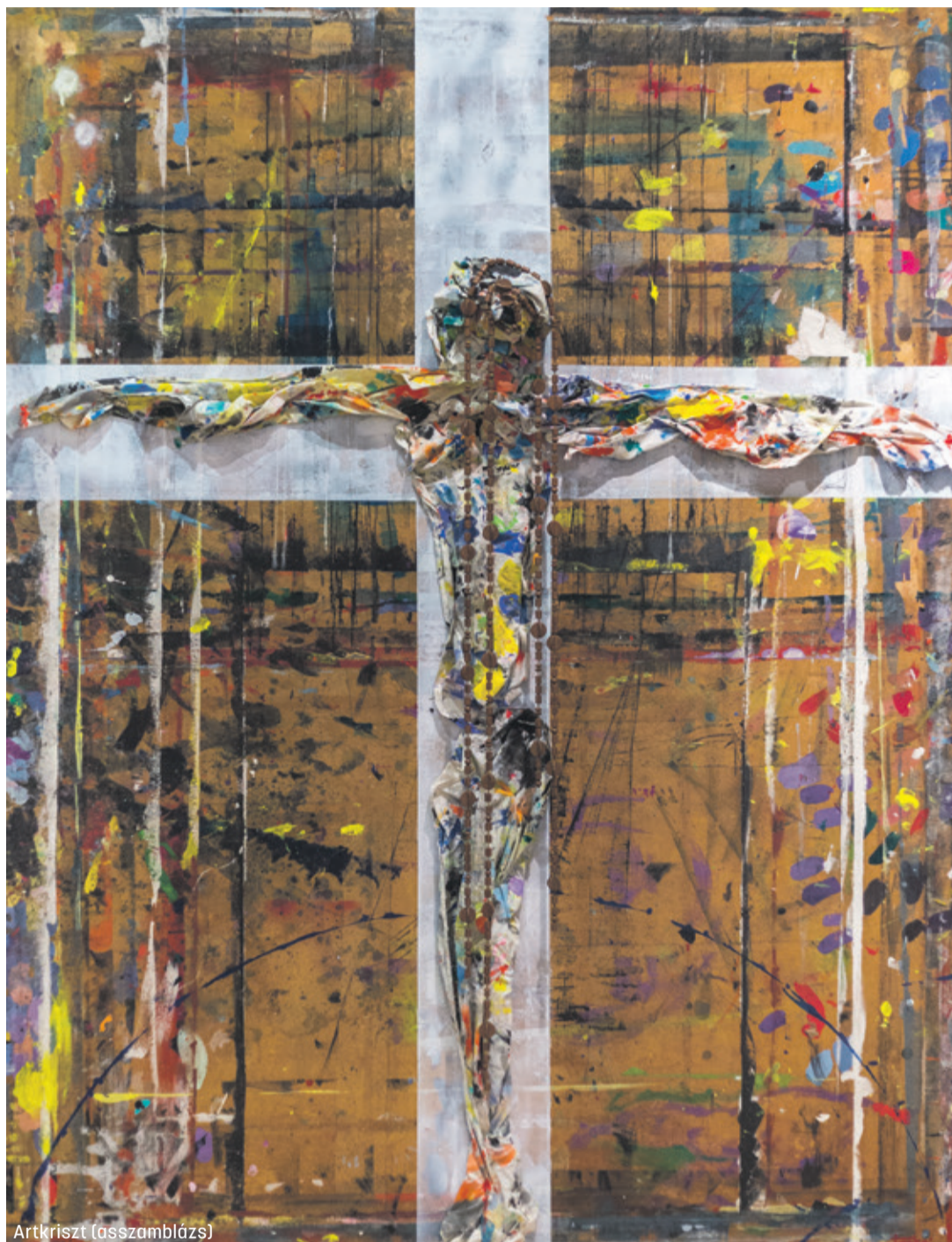
2021. március 20. IV. évfolyam 3. szám

vezérvess

Lackfi János

Betongyomor

Mind elmegyünk, a ráncolódo make-upok alatt mind elmegyünk, a LED-es mennyezet alól megyünk felfestett nyilakat követve a mélygarázs felé, hitelkártyákkal telt zsebünk, ki visszanez, reklámmá változik, a képernyőre fagy, végül mind elmegyünk, hiába kreditpontok meg bónuszok, és táncolunk drogériák során a menny kárpitjain, víz üveglift, betongyomorba vagy plázaég felé, s ki visszanez, lát ősszel lehulló árucímkét, csomagolást, árumintát, amelyhez papírpohár dukált, tűnt illatot, mit céges ruhás, mosolygós lányok osztogattak, lát prosztatagyógyszert, energiált, napszemüveget, mely csodás másvilágot mutat, lát merész fürdőruhát, hogy jöjjön már a nyár, táplálékkiegészítőt, amely a strandalakra vigyáz, egyedi stílusú, márkás cuccokat, a táskákban a szezon új színei, laktózmentes csokit, kézműves szappanok áfonya-fergetegét s a krémek átlényegítő selymét kezekben, bababarat éttermeket, kávézóknban kis házi kedvenceknek kitett itatótálakat, elvarázsolt lelkeknek kipakolt könyveket, bútorboltot, ahol mint félbevágott bérházban, be-beköltözhetsz próbaképpen más-más stílusú konyhákba, nappalikba, lát prospektusokba álmodott életet, rövid szavatosságú termékeket, gyorsan legyünk túl rajtuk, s emeljük tekintetünket újabb árucikkek felé, miket az önkiszolgáló kasszánál lelkesen pittyegve a botcsinálta pénztárossá avanszolt vásárló, ki egy lehet a céggel, mely szolgáltat neki, melynek kiszolgálója ő, s ki visszanez, megvarrhatatlan, elszakadt ruhák, cipők, megjavíthatatlan elektromos cikkek, elcsinált életek halmazát látja csak, s összesöprögetve épp annyit álmot, vágyat, sikoltást, örömet, mint bármely korban, s kik parkológarázsok, acélliftek közt futották sorsukat, most mennek, hangosbemondókból szivárgó kellemes zenék között a végtelen egyenlegek egén keresztül, hiszen ahányan így együtt vagyunk, mind elmegyünk.

Artkriszt (összablázs)

esszé

VILÁGOSTÓL TRIANONIG ERŐFESZÍTÉSEK AZ ORSZÁG MEGMENTÉSÉRE

Az 1848–1849-es dicsőséges magyar forradalom eseményeire emlékezünk a napokban, s az emlékeink sorában megjelennek a magyar történelem jeles alakjai: az aradi vértanúk mellett Kossuth Lajos és Petőfi Sándor társaságában mindazok, akik lelkesítették a magyar szabadságharcot, s akiket egy új, független ország megteremtésének nemes szándéka vezérelt, Deák Ferenc és Eötvös József társaságában pedig azok az államférfiak, akik az elbukott forradalom után bölcsességükkel országot építettek az osztrák gyarmatból. Az 1848–1849-es események – fájdalmas és tragikus következményeikkel együtt is –

bebizonyították, a magyarság akkor lesz méltó történelmi múltjához, nemzeti örökségéhez, ha képes lesz méltósággal érvényesíteni az önrendelkezéshez való jogát. A világsos katasztrófa nem rajta múltott, nagyhatalmi hadseregek katonái fojtották vérbe a magyar szabadságharcot. S mellettük mindazok a társnemzetek, amelyek – számomra máig érthetetlen okokból eredően – akkor a saját elnyomóik táborába sorakoztak. A szerbek és a horvátok a 19. század közepén a polgári fölemelkedés fényes ígéréstével, forradalmával, szabadságharcával és az egész országával együtt tragyon gyűlölhették a magyar nemzetet, ha

gondolkodás nélkül képesek voltak osztrák zsoldosként fegyvert fogni ellene. A marxista történetírás az osztályharc hamis képzetével évtizedeken át a nemzetiségek elnyomásával vádolta a „magyar úri osztályt”, és jogosnak ítélte a történelmi Magyarország elleni lázadásukat, holott a magyar balkáni feudális rendszerében a saját nemzeti fölemelkedésükről sem voltak hátrózott elképzeléseik. A szerbek és a horvátok a bécsi udvar irányításával – szinte napra egyező pontossággal – fogtak fegyvert Fehértemplomtól és Versectől kezdve Szenttamáson, Eszéken át végig a magyar határ mentén Csáktornyáig és Muraszom-

batig, hogy martalócaik kedvükre gyilkoljanak, és lángba borítsák a magyar falvakat és városokat.

Kolumbán Lajos *A Délvidéken és az Aldunán* című könyvében a helyi emlékezet alapján felidézte a kegyetlen öldöklés előzményeit, amikor az osztrákokhoz szegődött „szerb bandák” vezére, bizonyos Bobulits, megüzente a fehértemplomi honvédsapat vezetőjének, Maderspach Vilmosnak, hogy ő „tulajdonképpen nem is magyar, hanem német, dobja hát el a magyar zászlót, s lépjen be közéjük”.

folytatás a 2. oldalon

Mák Ferenc

esszé

Mák Ferenc

Válaszul Maderspach bátor katonái megütköztek a szerbekkel, s a harcok során „közel száz honvédnek vére festette pirosra a csatateret”. A hősök emlékét Fehértemplomban márvány emlékmű őrzi. Csorba Béla *Epikus ének egy mezőváros felperzseléséről* című munkájában Temerin pusztulásáról emlékezett meg. Részletesen leírta, amint 1848. augusztus 30-án Đorđe Stratimirović szerb csapatainak gyújtogatása nyomán Temerin „minden irányban égett, az első házat a fővezér közvetlen parancsnoklata alá tartozó alakulat gyújtotta fel, de megtették a magukét a szerb tüzérség gyújtógránátjai is”. A szerb martalócok felégették a települést, kegyetlenkedéseik során a lakosság soraiból sokan meghaltak, míg másokat menekülés közben gyilkoltak meg a fosztogató szerb lázadók. „Temerinben egyetlen ház sem maradt épen, a pusztulást túlélő lakosság földönfutóvá vált”, s egyesek bizony Jánoshalmáig futottak – olvasható a tanulmányban. 1849. február 2-án Zenitán a szerb szabadcsapatok betörésekor a vérengzés során közel háromezer magyar ember lelte halálát, a helyi emlékezet azóta is véres gyertyaszentelőként tartja számon az eseményt.

Lázár Gyula *Muraköz viharos múltjából* című tanulmányában részletesen leírta a tragikus eseményeket, amikor Jellachich horvát bán négyezer fős szedett-vedett seregével 1848 októberében „felszabadította a magyar igában sínylődő horvát közösséget”, s a területet visszafoglalta az ősi horvát hazának. „Nem egy tisztességes nemzetre valló fegyveresek voltak azok – írta könyvében Lázár Gyula –, kik sáskamódra ellepték Magyarország déli szélét: kóbor, rongyos, kiéhezett csordákban jelentkezett a fennhangon hirdetett *illyrismus népserege*; egy féktelen és fegyelmetlen had pusztított a vidéken” úgy, hogy Csáktornya, Perlak, Kottori, Nagykanizsa és környéke sokáig magán viselte a pusztítás ijesztő nyomait.

Ma már egészen nyilvánvaló, hogy az 1867-es kiegyezést követő fél évszázados polgári fejlődés idején a nemzeti kormányok sem jutottak közös nevezőre a nemzetiségekkel. Herczeg Ferenc Tisza István politikájának lelkes támogatójaként *A gótikus ház* című emlékiratában úgy látta: Magyarországon a nemzetiségi kérdés „teljesen el volt rontva”. A nemzetiségek már nem is akartak megegyezni a magyar állammal, tudták, hogy Ferenc Ferdinánd személyében ügyük lelkes támogatójára leltek. A nemzetiségek vezetői

tudták, hogy Ferdinánd hozzájuk hasonlóan gyűlöli a magyarokat, ismerték híres mondatát: „Ha a nemzetiségek is átmennek a magyar táborba, akkor minden elveszett!” – s ez kedvező politikai légkört teremtett a számukra. A főherceg-trónörökös a Monarchia megmentése érdekében a dualizmust föderalizmussá akarta átalakítani, „úgy gondolta, nem lehet a szlávok és a románok ellen kormányozni, azért azt a kivezető utat választotta, hogy a németek és a magyarok ellen fog uralkodni”. Ferenc Ferdinánd mélységesen megvetette azt az ezeréves nemzetet, amelyből a „királyság félisteni előjogait akarta elnyerni”. Birodalmi programjának egyik lényeges törekvése volt: a titkos választójog segítségével harcba vinni a nemzetiségeket, és együttes erővel letörni a „magyar oligarchia hatalmát”. A magyar Szent Korona jövődjé viselőjének az volt a rögeszméje, hogy a Monarchia integritását a szlávokkal és a románokkal kell megvédeni a magyarok ellen.

Herczeg Ferenc szerint Tisza István tisztában volt azzal, hogy a Monarchia türelmetlen örökösével előbb-utóbb sor kerül a véres leszámolásra. Ő már az 1899-es véderóvitában kijelentette: „Készülünk kell arra a háborúra, amely igen könnyen fejlődhetik a magyar nemzet élethalál-harcává.” A leszámolást azonban szerette volna addig késleltetni, míg Magyarország és a Monarchia a fegyverkezés terén pótolja mindazt, amit az 1896 óta tizenhat éven át tartó parlamenti obstrukció idején elmulasztott. Ebben nem járt sikerrel, a sarajevói merénylet pillanatában – 1914. június 28-án – a magyar nemzet felkészületlen volt a háborúra. Négy év iszonyatos vérvesztését a történelmi Magyarország összeomlása, az összeomlást pedig a trianoni békediktátum nyomán megtörtént országcsönkítés követte. Tisza Istvánt 1918. október 31-én az őszirózsás forradalom első napjaiban megölték. Pölöskei Ferenc *A rejtélyes Tisza-gyilkosság* című könyvében nem zárta ki annak lehetőségét, hogy a merénylet elkövetői a „had-seregben szolgáló délszláv nemzetiségű katonák voltak”, hogy a gyilkossághoz köze lehetett Tisza István politikai törekvéseinek, hogy a háború után a nemzetiségeket a Monarchia keretein belül tartsa. Okot adott a föltételezésre a magyar miniszterelnök 1918 szeptemberében tett boszniai körútja is. Ismerve a magyar nemzet 20. századi rettenetes történelmét, Tisza István alakját ott látom fölmagasodni az aradi vértanúk sorában.

vers

Verebes Ernő

Hunoknak Bosznia

Ó, Szarajevó, csillagegyüttállásaink görbe tengelye!

Számos népcsoport néhány helyen
Úgy talált otthonra, ahogy tetű a fejen.
Kiből ki nőtt ki, már ki tudja,
Az életszarmazék ledobja a definíciót.
Mi voltunk azok, kik a hajdan megszokott
Limestelenségben a meztelenséget képviselik:
Észak-balkáni dél-magyarok,
Nemzeti nagyzolásban kisebbségek,
Kik hiába verik a sziklába az éket,
Csak egymás szívébe látnak bele.
Így tárult fel otthontalanságuk otthonos jellege.
Ahogy a szerelem is testet terem,
Magától lódult be valami gyönyörű félelem:
Mi az, hogy itt, mi az, hogy élünk,
Még ha karácsonykor belénk rúg is a bánat?
Hegyláncok rajzolta köreink között
Táncoltunk nevetve, amíg az utcán trombitáltak.
Hazaszóló leveleink a világlelek szigetei voltak,
És mint rossz papok, feledtünk minden próféciát.
Fiatalokkal dúsan megáldott város fogadott, miután
Egy hátizsákkal a sarajevói gyorsra szálltunk, és tiszteletbeli
Olimpikonokká váltunk, mint boszniai rögön vágató árnyék.
Nagy utazás volt ez, maga a játék,
Mely, ha veszélyes lett,
Hát vonattal szeltük ketté az éjszakai hegyet.
Több mint harminc év telt el azóta.
A mecsetek hegyén áttűző délutántól
A várost látó visszapillantó tükre hevül.
Filmeket szippant magába a mozivászon,
Félve attól, hogy a „háború művészete” kiderül.
Futó háttér a karaula, az odalenn megbúvó folyó
És a rajta átcélzó ütegek.
Robbannak vérző keblekként hullámozó hegyek –
Közel s távol is Szarajevó.
Mi történik itt? Miért oly mások a fények?
Kik harsognak, fals énekeseiként
Újra betanult himnuszoknak egy idegen fronton?
Nevek ezek? Politikusok? Vámszedők egy nem létező vámon?
Félelmetes, szabad hadosztály volt a miénk.
Oly félelmetes és oly szabad, hogy néma maradt
A mi énekünk ártatlan békeparancsa,
Míg bosnyák barátaink, kávé mellett, derűsen szenderegtek.
Azóta egy már elfeledett testvériségre vágyunk.
Apró székeken ülve, mosolyogva,
Akár egy titkos belügyi tervezet érkezett
A túlélés minden falatja, szeletje,
A kölyökcipelés állati, gyengéd harapása:
Mit kerestek itt nálunk?
Meghalhattok, de csak utánunk.
És belehaltunk egy kései fellángolásba,
Ahogy most is átsüt mindenben
Az ott is ithoni nap szívmengető valósága.
Csak így juthattunk át ezen a kemény fronton:
Költő-katonaként, egymást megragadva,
Jajongva-tördelve tapasztalatainkat versbe.
Talán ők, a befogadók voltak,
Kik századokon át értünk sem robotoltak...
De velünk maradtak szerelmeink, bennünk lengő hinták,
Bálványrontástól dőlésre ítélt kincsek.
(Itt jön egy taxi. Intsek vagy ne intsek?)
Bosznia kemény földje minket befogadott.
Olykor megnyílt a mélység,
Feneketlen kútja fröcskölő ideológiaiáknak,
Ijesztő hangot adva a zuhanásnak.
De még ott lenn sem lett senki kitagadott.
Nincs vágytalan sors és sorstalan vágy sem.
Megtermékenyítésre várt ez a hárem,
És vágytunk mi is fűszerillatú ölelésre.
Az olvadt hó, a tavaszi leszámolás képe
Aztán csak megfagyott, benne furcsa képződmény nyert alakot:
A világot újra tanuló ifjanc, ki már akkor is kemény volt,
Amikor a vasárnapi honvágótól haldokolt.
Velem, barátom, te is így lettél konok,
Azon a hegyfokon, ahol csak ritkán álltunk.
De titkon ott, velünk röpködött, láthatóvá festve a ködöt
A városfényektől színes magány, mely százakat kötött össze.
Testvéreim, ti hogy látjátok, kin fog jobban az átok?
Rajtunk, vagy kik hagyták illuminálni az illúziót?

Autóstoppos (kombinált technika)

HOGYAN LESZ NÓTÁNK?

Az Országúton hosszú a jegenyesor példáján

Kedves olvasó, érdemes feltennünk a kérdést magunknak: van-e nótánk? Olyan, amit a sajátunknak érzünk? Ha megkérdezzük bennünket, tiszta szívből tudjuk mondani: az a mi nótánk? És elgondolkoztunk-e már azon, miért azt érezzük a szívünkhöz legközelebb állónak? Van-e a mi dalunknak története? Szeretnénk ezt a dalt továbbadni gyermekeinknek, unokáinknak?

Nekem van nótám: az *Országúton hosszú a jegenyesor*. Érdemes végiggondolni, hogyan lesz egy nóta a sajátunk. Én Budapesten élek, 1975-ben születtem itt, értelmiségi családban. Már gyermekkoromban visszatérő történet volt, hogyan lett az én nótám az *Országúton hosszú a jegenyesor*. Karonülő kislány voltam, édesapám kezében, amikor a rádió nóta-összeállítást sugárzott. Apám elmondása szerint a többi dalra nem reagáltam, erre azonban igen, nevettem és táncoltam rá. Úgyhogy innentől kezdve, ha örömet akartak szerezni nekem, ezt a dalt énekeltek. Másrészt ebben a dalban szerepel Kolozsvar, amit jó volt énekelni, az 1970-es években az összetartozást szimbolizálta Erdéllyel. A mi családunk is átélte a 20. század kataklizmáit, anyám családját a Felvidékről telepítették ki, a nagypapa nyugdíját a diktatúra legesetebb éveiben elvették. Apai nagypapám, miután végigharcolta katonaként a háborút, hazatért meghalni. Apám és anyám falun nőttek fel, az ország két végében. Hol máshol, mint Budapesten találkoztak 1960-ban. Már az első randevún megbeszéltek, hogy jól meg fogják egymást érteni, mivel mindkettejük családját hasonló sorscsapások érték, és ez így is lett.

Mindennek azért van jelentősége témám szempontjából, mert bár én Budapesten nőttem fel, rokonaim falun éltek. Sokszor mentünk hozzájuk, telente csomagot küldtek. A lakodalmakban sok-sok nótát hallottam. Igazi falusi lakodalmak voltak azok, egy-két hetes előkészülettel, sütés-főzéssel, százfős vendégsereggel, s rendszerint reggelig tartott a mulatozás. Van egy olyan családi történet is, hogy kétévesen azt kértem a cigányzenésztől, a fülembé húzza a nótát. Otthon is szívesen hallgattak szüleim nótákat, bár a Táncdalfesztivált nézték, de azokat a műsorokat még inkább kedvelték, amelyekben nótákkal versenyeztek a résztvevők. A szocializációnk tehát kulcsszerepet játszik abban, lesz-e nótánk, olyan, amelynek hallgatásakor azt érezzük, az csak a miénk. Nem mindegy, hogy a gyermekkorunk közegében levő emberek, azok, akik körülvesz-

nek, szabadidejükben, ha dalra fakadnak, mit énekelnek. Ha zenét hallgatnak, milyen zenét hallgatnak. Mely zene hallgatásakor érezzük azt gyerekként, hogy a szüleink boldogok. Ezért sem mindegy, mi magunk milyen dalokat hallgatunk. Milyen dalok biztosítják az otthonos környezetet számunkra? Érdemes ezen eltöprengeni, és gyermekeink zenei ízlését, amennyiben lehet, már egészen kis kortól befolyásolni. Nem mindegy, hallgattatunk-e magyar népzene-t, műdalt gyermekünkkel, unokánkkal, mert ízlésére nagy hatással van a mi választásunk.

Nézzük meg közelebbről az *Országúton hosszú a jegenyesor* dal történetét.

A nóta szövegét és zenéjét is Erdélyi Mihály (1895–1979) színesz, színházigazgató, dalszerző írta, aki negyvennégy ope-rettet alkotott, többek között: *Hazudik a muzsikaszó, Sárgapitykés közlegény, Zimberizombori szépasszony, Vedd le a kalapod a honvéd előtt, Sárgarigófészek*, amelyek nagyon népszerűvé váltak. Ját-szott a színházában Csontos Gyula, Honthy Hanna és Jávör Pál is. Erdélyi Mihályra hatot-tak a kupolás szerkezetű, új stí-lusú népdalok. A „hosszú a je-genyesor” sort viszont megis-métli, mintegy cifrázza.

Az *Országúton hosszú a je-genyesor* szövegének több vál-tozata van, mi az optimistát énekel-tük, hogy „nem messze van ide Kolozsvar”. Ennél búsabb és reménytelenebb a „jaj, de messze van Kolozsvar”, valamint ismert olyan szöveg-változat is – amely a jövőre néz-ve optimista –, hogy „lesz még a magyaroké Kolozsvar”. Sőt, aki nagyon idomulni szeretett volna a kádári diktatúra azon elv-rásához, hogy lehetőség szerint ne emlegesse az állampolgár Erdélyt, úgy énekelte, hogy „nem messze van ide Kaposvar”.

1935-ben Kecskeméten a gazdafiak és -lányok szilvesz-teri multságán az *Országúton hosszú a jegenyesorra* ropták a táncot, ahogy a Kecskeméti Közlöny beszámolt róla, pompás kedvben táncolták át ma-gukat az új esztendőbe.

1936 júliusában a Magyar Rendőrben megjelent novella főhőse ezt énekelte, amikor le-szerelt: „Eszébe jutott a nóta, a kivonulások során számta-lanszor elénekelte nóta: »Or-szágúton hosszú a jegenyesor. Hosszú a jegenyesor – hazáig.« Ment az állomás felé vezető úton s a szívében örvénylett az öröm és a szomorúság, a remény és a kétely, mintha nem tudnának megválni egymástól, hát inkább kézen fogva járnak a boszor-kánytáncot. Ráeszmélt, milyen más értelmet kap a nóta most,

mikor tényleg ott halad haza-felé, mint amikor csak a század ütemes lépteinek zengő kísé-rete volt. Szabó Péter hazaért.” 1937-ben az állami Kispesti Le-ányiskola március 15-ei műso-rán csendült fel a dal. 1938-ban a Pauli Szent Vincéről elneve-zett Szent Lujza Intézet diákjai is az *Országúton hosszú a je-genyesor* énekeltek: „Nem érünk rá időzni. Siessünk, siessünk! Jegenyés utakon kapaszkodunk Rozsnyón át Krasznahorka felé. »Országúton hosszú a jegeny-e-sor«, zendül fel a dal. Az alkony már sürgöt, Krasznahorka büs-ke vára integet a távolban. To-rokszorító, felejthetetlen be-nyomások. Alig bírjuk lélegzet-tel. Megérkeztünk. Itt vagyunk a gyönyörű völgykatlanban. A sziklaszirten egyedül mereng a vár. Ibolyázva bandukolunk át a hozzávezető erdei úton.”

1977-ben pedig Pavelka Fe-renc zenész emlékezett úgy vissza a Somogyi Néplap de-cember 25-ei számában, hogy amikor 1918-ban vett egy kis hegedűt, a bőszenfai boltos elő-ször az *Országúton hosszú a je-*

genyesort játszott le neki, és így szerette meg a zenét, kez-dett el ő maga is zenélni.

Benke Ferenc János a nagy-mamájára emlékezve ezt a dalt idézte fel 2011-ben a Tiszazugi Földrajzi Múzeum 5-ös közle-ményében: „Ezen az úton le-hetett a Tisza-partra menni. Betakarításkor, hordáskor két megrakott szekér is elfért itt egymás mellett. Innen a feljáró vagy lejáró a végátra vezetett, egyébként egy meredek kocsiút volt. Nyáron a csordát ezen haj-tották le a Tiszára hűsölni a vi-szonylag nem meredek, de isza-pos vízre. Mikor már itt nem bírtam tovább, a nagymama a hátára vett, és caplattunk a po-ros kocsiúton vagy a csapáson, hol megállva, hol leülve, amúgy kézen fogva. Ilyenkor két dolgot tett nagymama: énekelte és éne-keltetett. Ekkor tanultam meg az *Országúton hosszú a jege-nyesor*, hosszú a jegenyesor ha-záig... kezdetű népdalt.”

A dal hatott Weöres Sándor-ra is az *Őszi éjjel izzik a gala-gonya* cím versének írásakor. A vers első változatát 1933-ban

alkotta, amikor az *Országúton hosszú a jegenyesor* nagyon népszerű volt már különle-ges ritmusa miatt is. Egy má-sik Weöres Sándor-vers szintén ennek a hatására született, a *Hold és felhők* című:

Árok mellett
üszkös a fadereka,
üszkös a fadereka,
kikorhadt.

Felhő-cápa
úszik az egeken át,
úzi a hegyeken át
a holdat.
(részlet)

A recski internálótáborból szabaduló rabok egész úton ezt énekeltek, amikor a táborból, immáron szabad emberként a vasútállomásra tartottak – ezt Gyarmathy Líviának mesélte egy recski ör. Az *Országúton hosszú a jegenyesor* népsze-rű ma is, felvette repertoárjába Máté Ottilia, Pataky Attila és a Kredenc is, és már minden szö-vegváltozatban énekelhető.

A vírus (kollázs)

esszé

A JÁNOS VITÉZRŐL

Kedves irodalomtörténész-kollégám, Bárdos László, amikor nem sokkal bekövetkező halála előtt felhívott, egészen más témáról beszélve, hirtelen átváltott a *János vitéz*re, és a következőket mondta:

„Te tudod-e, hogy ez a János vitéz vulkanikus erejű mű? Ez még a Toldin is túltesz? A Toldi szinte kopárnak, szürkének látszik mellette! Olyannyira csillogó, színes, üde, hogy valósággal megmagyarázhatatlan... ilyen rendkívüli művet csak rendkívüli költői tehetség hozhatott létre...”

És tovább ömlött, áradt belőle a friss olvasmány-élményből származó elismerés szava...

Aki újraolvassa a *János vitézt*, bármelyik évtizedben is él, osztani fogja kollégám lelkendezését. Az óriási baj az, hogy gyermekfejjel mást vettünk, vehettünk észre ebben a páratlan elbeszélő költeményben. Érett fejjel bontakozik ki csodálatos gazdagsága, mely szinte Petőfi életművének ismeretében is megmagyarázhatatlan.

Merthogy utak vezettek a *János vitéz*hez, az nem lehet kétséges. Az előző évben létrejött eposzparódia, *A helység kalapácsa* után valamikor várható volt ez a „vulkánkitörés”. Az, hogy Vörösmarty alig húsz évvel korábban elkezdődő eposzainak bírálata egy igazi, de egészen más formában megírt népi eposzban fog kicsapódni. Az is messze különös, hogy a kifigurázott Vörösmarty és más közeli barátai előtt olvassa fel Petőfi a *János vitézt*, és a felolvasás nyomán Vörösmarty elragadtatása lesz a legnagyobb. Hogy milyen hatalmas művet okádott ki a föld mélye, vagyis Petőfi aligha kikutatható és részletezhető lelki tárnái, az a következményekből is jócskán kitérül. Alig szárad meg a tinta a 27. ének végén, máris egy Iluskához hasonló haláleset éri a költőt, meghal Csapó Etelke 1845. január 7-én, és ez Petőfit harmincnégy darabból álló versciklusra ihleti, egészen közel kerülve Vachott Sándorék családjához (feleségének húga volt Etelke). Petőfi úgy költözik be a korán és váratlanul meghalt lány szobájába, hetekig emlékének hatása alatt állva, mint ahogy Kukoricza Jancsi gázolt be Tündérország tavába, az Iluska sírjáról elhozott rózsát maga elé dobva. Vagyis a *János vitéz*nek előzményei és következményei úgy suhannak át a művön előre-hátra, mint egy főpályaudvar területén az egymás melletti sínek, egymás mellett és egymásba is váltva. Ez valamennyire azzal magyarázható, hogy a *János vitéz*, csakúgy mint minden jelentős Petőfi-költemény, az egész emberi létezését magába szippantja a születéstől a vágyott örök életig.

Aki még külön is számon tartja Petőfi hosszabb lélegzetű elbeszélő költeményeit, végső kiteljesedé-

sükben *Az apostollal*, lehetetlen, hogy fel ne figyeljen a meseszöveg egyes döntő mozzanataira. Kukoricza Jancsi is kitett gyerek, igaz, hogy kukoricabarázdák közé helyezték, és nem a kocsmái bejárathoz, mint később Szilvesztert. Iluska szintén mostoha mellett nő fel, vagyis „Úgy hittak minket, hogy: a falu árvái”. Az emberi életnek ez a különleges, borzalmas elindulása ugyanakkor rávetül mindenki sorsára, és mind a *János vitéz*, mind *Az apostol* árvának és hontalannak mutatja az embert, ahogy később majd Kosztolányi Dezső mondja, „ezen az embernek elenséges földgolyón”. Ha ilyen kedvezőtlen körülmények között születünk a világra, végül is mi értelme van az egész emberi létezésnek, mely hátramaradottabb szinte az állatokénál is, és a közbülső évek, évtizedek nyomorúsága és ezeknek főleg az emberszívben való lecsapódása a bánat formájában oly igen középponti témája Petőfi Sándor egész életművének.

A *János vitéz* egészen realista jelenetek képeivel indul első négy-öt énekében. Falu szélén vagyunk, ahol Kukoricza Jancsi a mostohaapja nyáját őrzi, miközben a patakparton Iluska a mostohaanyja parancsát teljesítve a szennyes ruhákat mossa. A már gyermekkortól éledező szerelem (gondoljunk Hittig Emiliára) a mostani fiatalok életében (gondoljunk Csáfordi Tóth Rózára) a beteljesedéséhez közeledő, tehát Petőfi szándékai szerint a házasságban végződő reménység felé tart. A szerelem mint villámcsapás faluvégi megnyilatkozása azonban lángba borítja mindkettejük életét: Jancsinak menekülnie kell mostohaapja elől, mivel nem őrizte jól a nyáját, és ez a jóember agyon akarja ezért ütni (a kukoricásban őt megtaláló mostohaanya már elköltözött az elők sorából). Iluskát is egyre kegyetlenebbül fogja mostohaanyja, úgyhogy Jancsi még visszalopózkodik a faluba, hogy búcsút vegyen kedvesétől, azután pedig világgá kell hogy menjen – s itt lépünk át a valóságból a valóságnál persze jóval értelmesebb mesék tartományába. A hatodik énektől fogva elkezdődik a meseszöveg, melybe Petőfi beleömlieszti minden leleményét és humorát, hogy soha nem látott magasságokba szárnyaljon, térbelileg olyan országokat hozva egymáshoz közel, mint India, Törökország, Franciaország és egyéb mások, és olyan emberi viszonyok között feszítve ki a kötélhágcsót, mint az erdei haramiák és a francia király. Amikor a mese utáni hazatérés Iluska sírjánál zárul, a költő lehetnéne tollát, mint ahogy a pár évtizeddel későbbi, 1904-es Kacsóh Pongrác-bemutatón az érzelmes Heltai Jenő-versike, a „Nyugszik a csöndes temetőben...” akkordjával. Petőfi azonban az ez utáni, harmadik részben emeli fel valóban kigondolhatatlan magasságokba az elbeszélő költeményt, egy egyszerű faze-

kasmester kátyúba szorult szekerének kimozdítása után meg sem állva az óriások országán, valamint a seprűnyélen száguldozó boszorkányok világán át a vadállatok fertályáig, melyek közül itt hármat említ, majd más versében Dániel könyve 7. fejezetét segítségül kérve már négy vadállatot jelenít meg. Végül is a francia király névadása nyomán János vitézzé lett Kukoricza Jancsi eljut Tündérországba, és amikor a Petőfi költeszetéből oly gyakran megismert megőrülés és öngyilkosság jelenetét próbálja megvalósítani, a tóba dobott rózsza nyomán feltámadó Iluskája valamiképpen úgy menti meg őt is, mint a szakadék szélére rohanó Ádámot Éva visszatartása Madách Imre *Az ember tragédiája* című drámai költeményében.

Teljes ív feszül ki tehát Petőfi 1844. novemberében–decemberében írott elbeszélő költeményében. Hogy mennyire igaz, hogy hat nap és hat éjszaka kellett a megírásához vagy csupán az első két rész létrehozásához, azt aligha lehetne ma már megállapítani. Számunkra az utóbbi változat a hihetőbb, feltételezzük, hogy Petőfi képzelete nem rögtön szárnyalt el a feltámadásig és az örök életig, de ha eljutott oda, szükségképpen jutott el. A *János vitéz* egyik részletének szépségét azonban külön is ki kell emelnünk. Először is ne felejtjük el, még mindig a szerkezet egészénél maradva, azokat a sokatmondó, ám kétségkívül rövid kijelentéseket, melyeket Petőfi Isten gondviseléséről tesz. „De mentő kezét az ég kiterjesztette...”, „Először is hálát adott az Istennek...” – hogy csak a 17. ének 5. és 8. versszakából idézzünk. Mély meggyőződés, hogy ezek a kijelentések a gondviselési hitet egyébként alapjaiban megrendültnek látó Arany Jánost is sokat segítették, amikor a *Toldi* 7. és 12. énekében a maga hasonló kijelentéseit megtette. („Akinék az ég alatt már senkije sincsen, / Ne féljen, felfogja ügyét a jó Isten” ... „Köszönöm pedig ezt nem a magam erejének, / Hanem a nagy Isten nagy kegyelmének”)

Az egyik részletszépség, amelynek persze az egész mű tekintetében meghatározó jelentősége van, az a pénznek, pontosabban szólva egy-egy hatalmas kincsnek az elhelyezése az elbeszélő költemény egy-egy énekében. Petőfi a *Kerényi Frigyeshez* című episztolájában a pénzt „szekérkenő”-nek nevezte, melynek eszközi jelentősége van csupán, és életművének más megnyilatkozásai is komolyan vagy humorosan óvnak attól, hogy bárki is céllá tegye vágyai elérésében. Az első kísértés a zsványok tanyáján éri, ahonnan elvihetné rablott vagyonukat, és azzal könnyűszerrel kifizethetné mostohaapját, vagy megvásárolhatná kedvese számára a hozományt. Jancsi azonban inkább ott égni hagyja az aranyakat, semhogy a gonosztevők által összerabolt gazdagsággal alapozza meg jövőjét. Ez a minőségileg nagyobb választás adja alapját annak, hogy a francia királytól neki adott hatalmas pénzeszsákokat a tengeri vihar idején zokszó nélkül veszni hagyja. Miközben Iluskához készül haza, a következőket mondja:

„Nem hozok aranyat, nem hozok kincseket,
De meghozom régi hűséges szívemet,
És ez elég neked, drága szép Iluskám!
Tudom, hogy nehezen vársz te is már reám”

Ha könyvünkben külön fejezetet nem nyitottunk is Petőfi pénzhez való viszonyának, állandóan el-eljuttunk egy-egy árulkodó történetet vagy műrészletet róla. Rendkívül egészséges, hogy úgy mondjuk, kapitalizmus előtti lelkület ez, mely persze egy, a reformkorban egyre inkább kapitalizálódó Magyarországon nyert megfogalmazást.

A másik ilyen részlet, hogy ráismerünk a *János vitéz* meseivé és démonivá váló körülményei között is Petőfi számtalan kiszólására, az önvallomás mélységéig eljutó megfogalmazására élete bánatával kapcsolatban. Többször le kellett már írunk, hogy Petőfi alapjában véve bántásnak, sérelemnek, nyomorúságosnak tartotta az emberi életet, s tette ezt nemcsak saját személyes tapasztalatai folytán, hanem az egész világ szerkezetét mindjobban átlátva, hatalmas versek tucatjaival kifejezve. Amikor

Bika (kollázs)

esszé

például szembesül Iluska halálával, a következő kérdésözön ömlik ki belőle:

„Miért nem estem el háború zajában?
Miért a tengerben sírom nem találtam?
Miért, miért lettem e világra, miért?
Ha ily mennykőcsapás, ilyen gyötirelem ért!”

A harmadik és nem lényegtelen motívum, hogy Petőfi egyre inkább az életét meghatározó három-négy emberi sorseszme hatása alá kerül, vagyis a hivatás, a szerelem és a nemzetért való önfeláldozás egyre határozottabb formát ölt életében és költészetében. Ne feledjük el, hogy még jóval, majdhogynem két évvel a sorsát véglegesen meghatározó Júlia-szerelem feltűnése előtt vagyunk, 1844 őszét írjuk a hazai közéletben, és nem 1846-ot vagy 1847-et, költészetének kiteljesedése is az 1846/47-es év fordulójára fog majd esni, vagyis azt szeretnénk mondani, hogy a *János vitéz* egyben olyan jövődőlés is, mellyel már korábbi költészetében is foglalkozott (*Jövendölés, Én, Tűz...*). Ezt az álmat, ezt a jövőt illető sejtelmet már a mű 18. énekében a következő szavakkal fogatosítja, amikor Iluska sírjáról magához veszi a rózsaszálat, hogy azzal vándoroljon élete további útján. A vergiliusi „*Omnia vincit amor*” (mindent legyőz a szerelem) eposzi motívuma lírai hitvallássá válik, melyet ezután csak a *Szabadság, szerelem* ír majd felül 1847 első napjaiban.

„Ki porából nőttél, árva kis virágszál,
Légy hűséges társam vándorlásaimnál;
Vándorlok, vándorlok, a világ végeig,
Míg kívánt halálom napja megérkezik.”

Mivel is búcsúzzunk e vulkánkitörés után, mint akik kellő távolságból látjuk a tűzhányót és a már-már alvadni látszó tufát?

Petőfi költészete lélektanilag a kín és a gyönyör közötti, egymástól meglehetősen távol álló végletek bejárásának költészete. Úgy tűnik itt a magyar költő, mint az ókori görög Empedoklész, aki elevenen zuhant a tűzokádó közepébe. Empedoklésznek azonban csak kevés töredéke maradt ránk, ugyanezt a mozgást Petőfi mintegy nyolcszázhatvan költeményében örökítette meg. Költészetét legrövidebben a bánat költészetének nevezhetnénk, az örvendezés felé való kiteljesedésével, úgy, ahogy Pál apostol ajánlja a maga és a keresztények lelkületét, amikor azt mondja: „bánkódók, noha mindig örvendezők, szegények, de sokakat gazdagítók, semmi nélkül valók, és mindennel bírók” (2Kor 6:10). Petőfi egyik kijelentését illesszük tehát a *János vitéz* röpke elemzésének végére:

„Mikor unod már meg örökös munkádat,
Te a kínozásban telhetetlen bánat!
Ha nem tudsz megölni, ne gyötörj hiába;
Eredj máshova, tán akadsz jobb tanyára.”

vers

Bence Lajos

Csak ki kell várni...

(H. Lacinak búcsúzásként a „Felvégre”)

Egyik utolsó közös „karavános” megnyilvánulásunk alkalmával a Vajdaságban, míg a csapat lemaradó tagjaira várakoztunk Becksereken, a városközpontban egy bár-kricsmiben, hol 50-nél több Marsall-képet, relikviát számláltunk össze, de mivel zavart azok közelsége, hamar kitértünk a három asztalból és két székből álló, a főtű közvetlen környezetéhez tartozó „kerthelyiségbe”. – Kerthelyiség, röhej – elégedetlenkedtünk –, de hol itt a kert, a fák, a cserjék, a virágokról nem is szólva... S pontosan emlékszem onnan, szinte egyazon pillanatban összenézve, kérdeztük: – Emlékszel, mikor egy hasonló

összeröffenésen, Lendván, megunva a tömeget és a szüreti nyüzsgést, a szőlőhegy felé sandítottunk, a következő privát rendezvény színhelyére, az éppen forrásnak induló must – leendő újbor – kotyogók általi potty-totty hangjának a megtapasztalására..., s amit a más tájakról összesereglett, asszonyokból álló társaság fanyalagva fogadott. Még mielőtt az ívás egyáltalán szóba került volna...

A status quóra rímelő – Nálatok ugye? és a Noked is két lányod? – kezdetű eszmecserére utaló kérdéseket szándékosan kerültük, nem is annyira érdektelenségből vagy a korunkból, 30 éves barátságunkból kifolyólag,

vers

Celler Kiss Tamás

órák

van egy ősi falióra. senki sem tudja, mikor vagy miért, de egyszer megállt. engem a jövőm aggasztott, az életem értelmét kerestem, így hát elindultam. tudnod kell, aki a jelenben akar élni, annak ennyi óra közül nehéz megtalálnia azt az egyet, azt az ósit, és bolondnak is nézik, mert aki a jelenben akar élni, állandó késésben van. mire megérkeztem, bőröm felszínét felsértették a világ kis- és nagymutatói. de a falióra ott volt, hogy késéseimet igazolja, mutatói mozdulatlanul álltak. én pedig beláttam: csak néhány másodperccel kellett volna előbbre állítanom az óráimat, és akkor nem késem le az életem meghatározó pillanatait.

road movie

egy vita közepén, háromkanyarnyra a kiindulóponttól. én akartam, hogy ne légvonalban menjünk (ha már így alakult, szenvedjünk meg, mondtam). (kérsz egy pohár bort, kérdezed): ez volt az első kanyar. a visszapillantó tükörben a benzinkút, amelyet éppen elhagyunk (adj egy kis időt, hogy összeszedjem a gondolataimat, kérted). közben a térképet néztem, olcsó közhelyekkel törtelek meg, utólag ezt bántam a leginkább (ha igazán szeretnél, megértenél; ne haragudj, ezt a megjegyzést nem kellett volna, csak a vita hevében csúszott ki a számon). cserbenhagyásos lélekbe gázolás. (miért sírsz, kérdeztem). a második kanyarnál lassítottam, talán meg is álltam. (miért csináljuk ezt, kérdezted) (hogyan eljussunk a megoldásig, válaszoltam). férfi vagyok, én vezetek, te pedig nézed az elhaladó tájat. persze ez a mondat arra engedhet következtetni, hogy azonos sebességgel haladunk a végcél felé (egy csónakban evezünk, mondom is – újabb közhely, amellyel beléd fojtom a szót), holott ez nincs így, haladásunk sebessége a legtöbbször esetleges, és a legkevésbé sem azonos. hiába hiszem, hogy már megérkeztünk, te mutatod, menjek még két sarkot, hiába érzem, hogy még nem vagyunk ott, intesz, kiszállnál. a harmadik kanyarnál veszem észre, hogy valami nincs rendben, (kiszálllok, mondom), és látom, az aszfalt ráragadt a gumiabroncsra, mire észrevettük, négy kilométernyi utat hoztunk el magunkkal. kiszállsz, állunk az aszfalt hűlt helyén a porban, míg sértődöttségünk szép lassan feloldódik a kialakult helyzetkomikumban.

Kígyócsípés (asszamlázs)

beszélgetés

SORSOKAT ELDÖNTŐ TAVASZ

PÁRBESZÉD MÁRCIUS IDUSÁRÓL

Baráth Gábor

Nemzeti ünnepünk, március 15-e alkalmából az 1848-49-es forradalom előzményeiről, a szabadságharc meghatározó politikai és katonai eseményeiről és utóéletéről két történész, a szabadkai Baráth Gábor és az óbecsei Szerda Balázs folytatott párbeszédet. A kérdező Baráth Gábor volt.

Mi jellemezte Magyarországot és Európát a 19. század első felében, milyen folyamatok, események vezettek az 1848-as forradalomhoz Magyarországon, illetve Európában a „népek tavaszához”?

Szerda Balázs: – Amikor '48-ról beszélek, akkor nem a 19. század első felével kezdem, hanem visszanyúlok a 18. századig, mert ha '48 és az Európában kirobbant forradalmak miéretté szeretnénk megérteni, ismernünk kell az 1700-as évek eseményeit.

A 18. század legfontosabb uralkodója Magyarország szempontjából Mária Terézia, akinek uralkodása alatt „jó volt magyarnak lenni”. Halála után fia, II. József került hatalomra, akinek uralkodása alatt a helyzet rossz irányba fordult. Nem koronáztatta meg magát a magyar Szent Koronával, hogy ezzel a magyar törvényeket kikerülje. A magyar történetírás e tette miatt „kalapos királynak” nevezi. Döntéseivel a magyarság „elosztrákosodását” szerette volna elérni, a nép és az ország végleges beolvasztását a Habsburg Birodalomba.

Az uralkodó intézkedései miatt a magyar nemesség ráébredt, hogy csak abban az esetben tud hosszú távon fennmaradni, ha magyarságának érvényt tud szerezni. Megjelent az úgynevezett „magyar ruha”, fontossá váltak a magyar jelképek, hangsúlyt kaptak a magyar jellemzők, nemzeti ellenállás bontakozott ki. Önmaguk magyarként való megkülönböztetését tűzték ki célul. Ebben az időben vált a magyarság népből nemzetté.

A magyarság mellett a 19. század elejére Európa többi népe is elindult a nemzetté válás útján.

Baráth Gábor: – II. Józseffel kapcsolatban említsük meg, hogy halála előtt hatezer, általa hozott rendeletet vont vissza, ami beismerés tízéves regnálásának a sikertelenségéről.

Sz. B.: – A Pest és Bécs közötti ellentét nem szűnt meg II. József halálával, azok a konzervatív körök, amelyek az uralkodóval értettek egyet, az udvarban maradtak, például Metternich. A magyarság szempontjából nagyon fontos, hogy a 18. század végén kialakuló ellenállás eredményeként létrejött a reformellenzék, amelynek fő célja a nemzeti önrendelkezés és az úrbéri viszonyok megszüntetése.

B. G.: – A reformok zászlóvivőjeként a nemesség liberális rétege, a liberális nemesség lépett fel. Ebben az esetben a liberális szóra nem a 21. századi jelentésben kell gondolni, hanem pozitív értelemben. A liberális nemesség képviselőjeként Széchenyi a *Hitel* című művében leírja, hogy a magyar gazdaságra negatív hatottak a feudális viszonyok.

Sz. B.: – Ha már szóba került a liberalizmus, mondjuk ki, hogy az akkori liberalizmus nemzeti volt. A szándék az új-

Baráth Gábor

Szerda Balázs

nak a befogadása, ami abban az időben a magyar nemzetnek a birodalmon belüli széles körű önrendelkezését jelentette. A konzervatív nemesség esetében pedig nem egy „bigott”, „maradi” eszmét követő csoportot kell elképzelni, hanem olyat, amely lassabb, az udvarral szorosabban együttműködő reformokat képzelt el.

Fontos kiemelni, hogy létezett nemzeti minimum, építő jellegű vitákat folytattak, jussanak eszünkbe Széchenyi és Kossuth vitái. De a cél mindig ugyanaz volt.

B. G.: – Az egymás iránti tisztelet jegyében zajlottak a politikai viták, ez a hozzáállás külön nagyra teszi a reformkor jeles képviselőit.

Sz. B.: – Széchenyit politikai ellenfele, Kossuth Lajos nevezte a legnagyobb magyarnak. Széchenyi a vagyona egy részét a közös célnak rendelte alá, például magyar tudós társaság megalapítására fordította, amely úgyszintén a reformkorban jött létre.

B. G.: – Ha már a reformkorról esett szó, ki kell emelnünk a gazdasági vetületét is. A védegyelet igazgatója Kossuth Lajos, célja a magyar ipar védelme, magyar áru vásárlása volt, ami úgyszintén nemzeti ügy. Széchenyi a *Hitel* című művében keresztül rámutatott, hogy az ősiség joga komoly kerékkötője a gazdaságnak, mivel a nemes a földjét nem veszíthette el. Az ilyen viszonyok az első ipari forradalmat követő időszakban gátolták a gazdasági fellendülést. Nemhiába fog a feudális viszonyok eltörlése után gazdasági fejlődés végbemenni Magyarországon. Ezekre a problémákra éppen a nemesség egy képviselője mutatott rá.

A nemzetté válás egyik fontos pillére a nyelv. A reformkor eredménye, hogy 1844-ben a magyar nyelv hivatalossá vált.

Sz. B.: – Ritkán esik róla szó, de kiemelhetjük, hogy a nemesek egy része „viszszamagyarosodott”, hiszen bár nevükben magyarok voltak, többen nem is beszéltek magyarul. Ennyire fontosnak tartották, ennyire mélyen gyökerezett a nemzeti ügy.

B. G.: – Nem szabad elfelejtenünk, hogy Európában nem csak a magyarság

kezdett el nemzetben gondolkodni. Az olaszok és a németek egységes állam létrehozásán kezdtek el dolgozni. Természetesen az alkotmányos reformok követelése úgyszintén megjelent, és ezt a rossz termés által okozott gazdasági válság is „megfűszerezte”. Ennek eredményeként az a rendszer, amelyet a Szent Szövetség 1815 után megeremtett, Metternichkel az élén, aki szerint Itália csak földrajzi fogalom, elkezdett repedezni, végül pedig forradalmakhoz vezetett.

Sz. B.: – Az 1848-as forradalmakat két részre oszthatom: a nemzeti függetlenség vágya és az országegyesítés.

B. G.: – Igen, de az ország egyesítéséhez is szükséges a nemzeti függetlenség, hiszen az itáliai területek egy része Habsburg-fennhatóság alatt állt.

Sz. B.: – Franciaországban az 1789-es forradalom óta csárdást jártak az egyeduralkodó berendezkedés és a köztársaság között. 1848-ban éppen a köztársaság megeremtése volt a cél.

Mindenhol lényeges volt az önrendelkezés és a nemzetté válás kérdése.

B. G.: – Magyarország esetében hatványozottan jelentkezik, hiszen a magyar nemzet nemzetté vált, önrendelkezést akart elérni, de az országban élő nemzetek (szerbek, szlovákok, románok...) úgyszintén nemzetben gondolkodtak, és a saját jogaikért kezdtek el harcolni, legyen szó autonóm területről, nyelvhasználatról, szimbólumok használatáról. Ezt a Habsburg-dinasztia ki is fogja használni.

Mi történt 1848. március 15-én, mit jelentett a forradalom sikere a nemzet számára?

Sz. B.: – A nemesség mellett a polgárság és a fiatalok szerepe is megkerülhetetlen. Ha csak a nemesség szintjén maradt volna meg a követelések, nem értek volna el sikert. A márciusi ifjak is bizonyítják, hogy széles körű egyetértésről és szerepvállalásról beszélünk. A bécsi forradalom kitörése felgyorsította a folyamatokat, hiszen Petőfiék már javában készültek. A történelmi tények pedig a meggyőződésüket bizonyítják: 12 pont, *Nemzeti dal*, Landerer-nyomda, a *Bánk bán* bemutatása.

B. G.: – A pesti események alatt a pozsonyi országgyűlés küldöttsége úton volt Bécsbe. Ezért fontos kiemelni a pesti eseményeket, hiszen ennek is köszönhető a küldöttség sikere. Szorongatott helyzetében az uralkodó el kellett, hogy fogadja a követeléseket.

Sz. B.: – A tárgyalások fontos eredménye az áprilisi törvények, a felelős magyar kormány megalakulása.

Milyen az áprilisi törvények és az első magyar kormány szerepe, súlya Magyarországon történelmében?

Sz. B.: – A leginkább kiemelkedő a kormány megalakulása. Az önrendelkezést megkapta, a mohácsi csatavesztés óta ekkora függetlensége nem volt az országnak. Megemlíthetjük a Rákóczi-szabadságharcot, amely úgyszintén Bécs-ellenes törekvés. De nem hozott hasonló eredményt.

B. G.: – Arról az „öngórlól” nem feledkezhetünk meg, amikor a magyar nemesség 1687-ben a pozsonyi országgyűlésen lemondott az ellenállási jogról és szabad királyválasztási jogáról. Ezek tükrében a kormány megalakulása nagyon nagy eredmény.

Sz. B.: – 1848 vívmánya Magyarország és Erdély egyesülésének kimondása. A török hódoltság következményeként Magyarország három részre szakadt. Az idő alatt a királyi Magyarország és Erdély ellentéte folyamatosnak mondható, gyakran egymás ellen léptek fel.

Az áprilisi törvények fontos eleme az úrbéri viszonyok megszüntetése, ami a modern állam megeremtésének az alapja. Természetesen a 12 pont mindegyik törvényi erőre kapott eleme ugyanolyan fontos.

B. G.: – Mondhatnánk azt is, hogy a 12 pontot az áprilisi törvények viszonyában gazdasági, társadalmi és politikai oldalról is nézhetjük. Gazdasági jellegű az úrbéri viszony megszüntetése (egyházi tized, ősiség joga), ami a gazdasági fellendülés alapjává válik, főleg a kiegyezés után, társadalmi viszonyban sajtószabadság, törvény előtti egyenlőség, közteteherviselés, politikai tekintetben pedig az évenkénti országgyűlés, a felelős kormány megalakulása.

beszélgetés

Sz. B.: – Hangsúlyozni kell, hogy a 12 pont az áprilisi törvényekkel jogi formát kapott, az uralkodó által szentesítve.

Gyorsan kiderült, hogy ez a bécsi udvar kényszerlépése, ugyanakkor nyilvánvaló volt, hogy amint Bécs lehetőséget kap, amint az udvarban csendesedik a hangulat, rendeződnek a viszonyok, elenségesen fog fellépni.

Mi miatt bontakozott ki a sikeres forradalomból szabadságharc?

Sz. B.: – A Magyarországon élő kisebbségek is követelték a saját jogaikat. Az akkori nemzeteszmé egy politikai nemzetet ismert, a magyart. A kisebbségek emiatt a magyar törekvések ellenében foglaltak állást. Megemlíthetjük például a ruszinokat, akik a magyar törekvésekkel értettek egyet, vagy akár Damjanich Jánost, aki szerb származású volt, de a magyarság oldalán harcolt. A bécsi udvar a nemzetiségeket egymás ellen, de leginkább a magyarság ellen ugrasztotta. A magyar ügy leverése kapcsán először a horvátokat használják fel Jelačić (Jellašić) bán vezetésével.

B. G.: – Ha kronológiailag tekintjük, az első fegyveres összetűzések a Délvidéken történtek, a magyarok és a szerbek ellen. Személy szerint némileg erősebben fogalmaznék a bécsi udvar politikájára kapcsán. Szerintem „fegyverként” használta fel a kisebbségi kérdést. Miközben a kisebbségek is a forradalom bukásának vesztesei lesznek.

Sz. B.: – Jelačić bán nem indított volna támadást, ha nem érzi maga mögött Bécs támogatását. Az első komolyabb csatára Pákozdnál került sor, ahol a bán vereséget szenvedett. Veresége után Győrön keresztül Bécsbe vonult vissza, amit politikai megfontolásból tett, hiszen így számíthatott az osztrák támogatásra. Az első osztrák–magyar összecsapásra a schwechati csatában került sor. Az ország többi részén bécsi támogatással megindultak a nemzeti szervezkedések.

Mi jellemezte a Délvidéket 1848–1849 folyamán?

Sz. B.: – A délvidéki események kevés figyelmet kaptak a forradalom és szabadságharc eseményei között. Hangsúlyozni kell, hogy a Délvidék egészét vegyes összetételű lakosság jellemezte. A valamikori határőrvidék szerb többségű volt. Fontos kiemelni Ilija Garašanin személyét, illetve a szerb egyházat, amely meghatározó szereppel bírt az identitásuk megőrzésében, a szerb nemzeteszmé kialakulásában.

B. G.: – Visszatekinthetünk egészen az 1690-es szerb népvándorlásig. Nem szabad elfelejteni a privilégiumokat, amit a szerbek kaptak I. Lipóttól 1690-ben, 1691-ben és 1695-ben. A Rákóczi-szabadságharc alatt úgyszintén Bécs oldalán harcoltak. Mondhatjuk, hogy folyamatosan követeltek jogokat, majd pedig a májusi népgyűlésen 1848-ban Karlócán kikiáltották a Szerb Vajdaságot, Josif Rajačić érseket pedig pátriárkara rangra emelték. Természetesen Bécs abban a pillanatban támogatta a szerbeket.

Sz. B.: – A szabadságharc alatt a Délvidék bizonyult az egyik legvéresebb harctérnek. Komoly és véres harcok zajlottak Bácsföldvárnál, Szenttamásnál, ami civil áldozatokkal járt. A történelem fintora, hogy a békés tárgyalások lehetősége gyorsan elúszott, hiszen a két nemzeti követelése sok esetben ütköztek.

B. G.: – A Délvidéken nem történtek akkora katonai hadműveletek, ami valószínűleg oka annak, hogy nem kapott komoly figyelmet, ahogy említettem. Fontosabb katonai események, különösen számunkra, a kaponyai és a kishegyesi csata, Rózsa Sándor és a betyárok szerepvállalása, az aradi vértanúk, akik délvidéki kötődésűek voltak.

A szabadságharc végét, utóéletét tekintve a magyar nemzet a kudarc ellenére megőrizte erejét, szabadságvágyát. Mi ennek az oka?

Sz. B.: – Nagy vonalakban beszéljünk a szabadságharc fontosabb eseményeiről. A schwechati csata után a magyar kormány Debrecenbe költözött, ahol ki-mondták a Habsburg-ház trónfosztását. Közben a gyengekezű V. Ferdinánd helyett egy fiatal, ambiciózus, rátermett uralkodó, Ferenc József került a trónra. 1849 tavaszán a magyar katonai sikerek, amit tavaszi hadjárat néven ismerünk, arra sarkallták az új uralkodót, hogy az orosz cár segítségét kérje.

A tavaszi hadjárat kapcsán emeljük ki Perczel Mór nevét, aki a délvidéki hadműveleteket irányította a tavaszi hadjárat során.

B. G.: – Ha már a tavaszi hadjáratnál tartunk, és a Délvidéknél, meg kell említenünk Paganini József nevét, aki a kaponyai csatában sebesült meg, később belehalt a sebesülésébe, Szabadkán van eltemetve.

Sz. B.: – 1849 nyarán az orosz túlerővel szemben nem mutatkozott esély, ráadásul rossz taktikai lépésnek bizonyult a csapatok délre való átcsoportosítása. Szerintem kötelességünk megkövetni Görgeyt a sok támadás miatt, ami személyét érte. Népszerűként tapasztalom, hogy a népdalokban Görgey az áruló szerepben jelenik meg, párhuzamba állítják Görgeyt és Kossuthot. Pedig a világosi fegyverletétel a bölcsességéről tesz tanúbizonyságot, amivel sok emberéletet mentett meg.

B. G.: – Említést kell tennünk az orosz beavatkozásról. II. Miklós orosz cár a szabadságharc ellen politikai okokból lépett fel, hiszen ha Magyarország eléri a célját, az példát szolgáltatott volna más nemzeteknek. Ne felejtsük el, hogy Lengyelország orosz fennhatóság alatt állt.

Sz. B.: – Tegyük hozzá, hogy ez bizonyos értelemben a „nemzetek és a birodalmak harca”. A birodalmak célja, hogy a területegyesítési, függetlenedési kísérletek elbukjanak.

B. G.: – Függetlenül a megtorlásoktól, legyen szó az aradi vértanúkról, Batthyány kivégzéséről, a Bach-korszakról, a nemzetet nem tudták megtörni, nem tudták a '48-as követeléseket eltörölni, hiszen az úrbéri pátenssel, az osztrák–magyar kiegyezéssel megvalósultak.

Sz. B.: – Ez a forradalom legnagyobb és végső sikere. A megtorlások célja egyértelműen az elrettentés volt bármilyen jövőbeni ellenállástól.

A magyarországi nemzetiségek jutalmazása pedig látványintézkedés: a Szerb Vajdaság ideig-óráig fennállt, osztrák vezetőt kapott, nem Újvidék volt a központja, hanem Temesvár.

B. G.: – A sors fintora, hogy a Szerb Vajdaság azért valósulhatott meg, mert a szerbek a magyarság ellen harcoltak, de azért szűnt meg, mert ezzel a lépéssel próbált a bécsi udvar közeledni a magyarsághoz. Ez is annak a példája, hogyan használta fel Bécs a nemzeti kérdést a politika érdekében.

Sz. B.: – Említsük meg a Bach-korszakot, amely Alexander von Bachról kapta nevét. Fő indítatása a centralizáció, az elnémetesítés, amire a magyar nemesség passzív ellenállással reagált. A Bach-rendszer bukása után indult az enyhülés, ami az 1867-es osztrák–magyar kiegyezéshez vezetett. Nem szabad elfelejtenünk, hogy a kiegyezéstől a világháborúig Magyarország fellendült, fejlődött, csak nézzük meg Budapest mai képét, amely jórészt abban az időben alakult ki.

B. G.: – Pest és Bécs közeledéséhez kellett az olasz és a német törekvés, hogy létrehozzák egységes államaikat. Ezek a törekvések vezettek az osztrák vereségekhez 1859-ben Piemont és 1866-ban Poroszország ellen. Ebben a helyzetben Bécs egy háromszögben találta magát, három nemzeti törekvés háromszögében.

Ha szó esett a fejlődésről, ki kell emelnünk, hogy a Délvidék is komoly fellendülésen esett át a kiegyezés után. Vegyük példának a vasútfejlesztést. A napjainkban figyelmet kapó vasútvonalak akkor épültek meg: Szabadka–Zenta, Budapest–Szabadka–Újvidék–Zimony, Szabadka–Szeged.

Sz. B.: – Hálás dolog 2021-ben a forradalomról beszélni. Az eszmé, amely a forradalmat táplálta, végül győzedelmeskedni tudott, minden elnyomás, véráldozat ellenére. Európa számára példaként szolgált, az olaszoknak és a németeknek is erőt adott, hogy elérjék céljaikat.

Mi 1848 üzenete a mának, milyen párhuzamot lehet vonni 1848 és a 21. század között?

Sz. B.: – Legfontosabb üzenete az emberek közügyekért való elköteleződése. Elsősorban a fiatalokra gondolok, a forradalmi ifjúságra, mert a fiatalok vehemenciája, forradalmi természete nélkül nagy dolgokat nem tudunk elérni. Sajnos a mai fiatalok – tisztelet a kivételnek – apolitikusak, közönyösek a közélet iránt.

A nemzeti minimumot és egyetértést emelném még ki. Sajnos ma nincs nemzeti minimumunk. Sokszor azt látom, hogy a nemzeti érdek ellen dolgoznak, gyakorlatilag nemzetárulás folyik bizonyos politikai körök részéről, ami megbocsáthatatlan. Az elsődleges vezérelvnek mindig a nemzeti érdeknek kell lennie.

B. G.: – Két dolgot emelnék ki. Az alaptiszteletet hiányolom. A politikusok egy része minősíthetetlen hangnemben beszél, a politikai ellenfeleiről olyan véleményt formál, ami vállalhatatlan és minősíthetetlen.

Beszéltünk birodalmakról. A 21. században is hasonló küzdelem zajlik, egyik részről az Európai Unió „birodalmi” szerepkörben brüsszeli központtal, másik részről pedig a nemzetállamok és a nemzetállami törekvések. Ugyanazokért az értékekért zajlik a harc, csak most nem Bécsben vagy Moszkvában van a központ, hanem Brüsszelben.

Sz. B.: – Múltunkat és történelmünket nem szabad szem elől téveszteni. Ha nem tanulunk '48 szellemiségéből és későbbi sikeréből, azt tesszük lehetővé, hogy kiépüljön egy új birodalom, ami bűn lenne. Ennek az elkerüléséhez megvan a történelmi leckénk, tudásunk, aminek a felhasználása komoly felelősség.

képzőművészet

FORDULÓPONTON

KÉPEK TARKÓ JÁNOS MŰTERMÉBŐL

Szombathy Bálint

Bő évtizede követem az Újvidéken élő Tarkó János (1980) művészeti kibontakozását. Mára a telepi festő Szerbia-szerte ismert alkotóvá érett. Köszönhetően nem lankadó munkakedvűnek, annak a hitének, hogy türelmes kitartással és következetességgel mindig előrébb lehet jutni a pályán. Folyamatosan változva kicsit, de alapvetően megmaradva önazonosnak, kerülve a külső megfeleltetésnek elegendő látványos nyelvi és tartalmi fordulatokat. A tudatos önformálás az ő esetében is jelentős eredményeket hozott, tudniillik 2017-ben elnyerte a Forum Képzőművészeti Díjat, előző évi alkotói teljesítményéért.

Tarkó nagyvilági festő, ez nyugodtan kijelenthető. Nagyvilági abban az értelemben, hogy az élet helyi jelenségei kevésbé motiválják. Élménylökéseit leginkább nem közvetlen környezetétől kapja, hanem a legtágabb emberi kultúra közegeiből meríti. Munkáit szemlélve mintha gyerekkorunk színes képeskönyveit lapozgatnánk, amelyeknek szereplői kivétel nélkül kicserélődtek az évtizedek folyamán.

Vagy talán mégsem? Mert hát itt maradt néhány kedves gyerekkori figura is, mint például Miki egér. Mint a popkultúra örök archetípusa, a halhatatlan hollywoodi sztárokkal kézen fogva, akik hálás témaként úgyszintén bevonultak a művészettörténetbe. Nemcsak a mozi világa jelenik meg Tarkó képein, hanem azoké a magatartásformáké is, amelyek

úgyszintén a népszerű kultúra farvizén törtek fel, leginkább a szórakoztatózene világából. Ezekhez az érdekes embermintákhoz ma már odacsatlakoztak az influenszerek, akik szintén a popkultúra bugyraiból jönnek. Ismertté válni mindenáron! – hangzik ezeknek az ifjú önjelölteknek a jelszava. Mindenki az érvényesülést keresi. Ezt a képzőművész is érzi legbenső gondolati késztetéseiben, ezért rendszeresen belefekszik a képeibe, nem sajnálva erőt, szenvedélyt.

A pop-art az ötvenes-hatvanas években az amerikai életstílus, a fogyasztói mentalitás globális népszerűsítését, propagálását tűzte zászlajára. Ma már erre nincs szükség, mert a világ többi részével egyetemben nagyrészt mi is ezt az életstílust műveljük. Tarkó munkáiban precízen lemérhető, hogyan változott a pop-art ideológiai hitvallása. A nyelvi kifejezés azonos maradt, a szüzsé azonban előrelépett a harmadik évezred kívánalmainak megfelelően. És ez így rendben is van, mert művésziünket nem a múlt foglalkoztatja, nem a rég történt eseményekre reflektál, hanem a jelenkorra.

A jelenkor pedig túlságosan zavaros, nehéz benne eligazodni. Mindenkinek kivétel nélkül, aki tudatosan próbálja élni az életét. A művész hiperérzékenysége belső konfliktusokhoz vezet, még inkább felnagyítja a bennünket körülvevő gondokat, aggodalmakat. Ezért van szüksége egy szilárd nyelvi zárványra, ami Tarkó esetében

Evolúció (asszablázs)

– mint látjuk – a pop-art. A stílus szilárd keretet ad a művészetének, amelyben biztonságban érzi magát, ha már az ideológiai fogódzók inognak körülötte és körülöttünk.

Ám művészete nyitottabb, és nyitottságánál fogva összetettebb annál, hogy kizárólagossá tegye a pop-art stílusfelfogását. Más forrásokból is bőven merítkezik, például az utcai falfestészetből, a naiv művészetből, a városi folklórból és

a dadaizmusból. Ahhoz képest, hogy akadémiai pallérozottsággal rendelkezik, ikonográfiája cseppet sem akadémikus. És azt se felejtjük, Tarkó műfaji értelemben is gazdagon változatos, mivel műhelyéből nemcsak festmények kerülnek ki, hanem kollázsok, objektok és installációk is. Úgy tűnik, technikai akadályok már nem léteznek a számára. Tárgyi kompozícióiban leleményesen alkalmaz különféle hétköznapi eszközö-

ket. Az itt látható képválogatás híven tükrözi ezt a fajta kifejezésbeli sokszínűséget, az általa kultivált nyelv összetett voltát.

Bármelyik kifejezőmódját vizsgáljuk, azonnal szembeeső a harsánysággal ívelő erőteljes tisztasága. Kevert, fojtottabb színeket szinte csak háttérként alkalmaz. Munkái ettől válnak megnyerővé és emberközelivé, egyszersmind fiatalosan játékosá. Tárgyi megjelenítései

Szivikém (asszablázs)

A művész nincs jelen (asszablázs)

Fajták (kollázs)

Erotika (asszablázs)

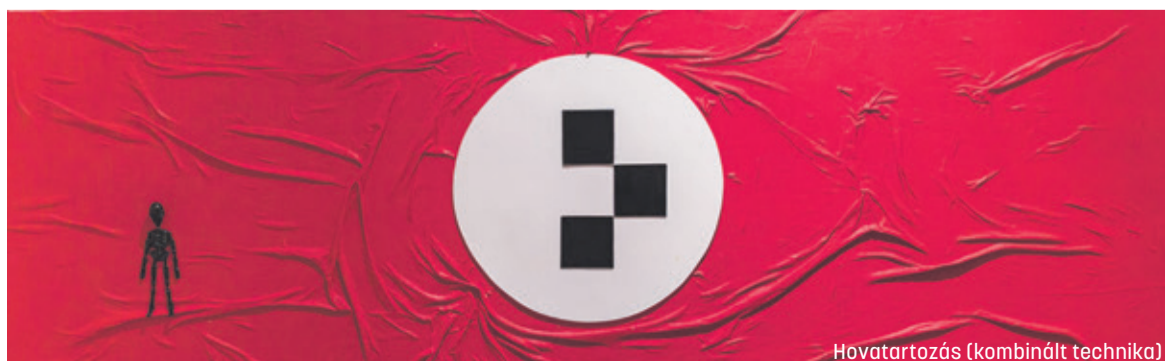
hol szimbolikusak, hol pedig konkrétak. Ez a fajta kettősség különösen erotikus témáinak az esetében kifejezett.

Tarkó János pályája a kétezres évek elején indult, nagyjából két évtizede. Az eltelt idő egyéniséggé formálta a személyét, szívesen látott vendég az ország kiállítótermeiben, sőt másutt

is. Több regionális kiállításra is meghívást kapott, többek között a Szabadkán megrendezett *Határtalan képzőművészet* címűre 2020-ban, ahol szlovákiai és szerbiai magyar alkotók állítottak ki. Ugyancsak tavaly rendezett önálló kiállítást az újvidéki Amerikai Szeglet (Američki kutak) kiállítóterében. Az alkalommal jelentette ki: „Kiállításom régi és új munkákat egyaránt tartalmaz.

A vegyes válogatással pontot teszek eddigi kifejezésmódomra. (...) A jövőben nem a jelenünkkel és a társadalommal szeretnék foglalkozni, mondtam már róla sok mindent. Új munkáim a metafizikai térbe, a valóságon túlba, az álmok világába és a világűrbe kívánnak hatolni.”

Érdeklődéssel várjuk Tarkó merész nekirugaszkodását az ismeretlenbe.

Hovatartozás (kombinált technika)

Az újvidéki Művészeti Akadémia grafika szakán szerzett egyetemi oklevelet. Jelenleg az akadémia festő szakának doktoranduszhallgatója. Az újvidéki Petőfi Sándor Általános Iskola képzőművészet szakos tanára. Tagja a Vajdasági Képzőművészek Egyesületei Szövetségének, valamint elnökségi tagja a Vajdasági Gyermek- és Ifjúsági Rajzközpontnak. 2015 óta rendszeresen illusztrálja a Forum Könyvkiadó Intézet kiadványait.

KÖZÖS KIÁLLÍTÁSOK

Számos közös kiállításon vett rész Szerbiában és külföldön, ezek közül kiemeljük:

2002 - Grafikai Biennálé, Belgrád

2004 - La Mariposa Nemzetközi Ex Libris Biennálé, Zacatecas, Mexikó

2006 - Hummingbird Centre for Performing Arts, Toronto, Kanada

2010 - A Rajko Mamužić Képzőművészeti Emlékgyűjtemény Galériája, Újvidék

2015 - Határtalan Képzőművészet, fiatal vajdasági és felvidéki képzőművészek kiállítása a Limes Galériában, Komárom, Szlovákia

2016 - Pixel Művészeti-Kreatív Központ, Koprivnica, Horvátország

2017 - Szabadkai Kortárs Galéria; Cvijeta Zuzorić Képtár, Belgrád

2018 - Ravnikar Galéria, Ljubljana, Szlovénia

2019 - GH36 Galéria, Berlin, Németország; Zentai Városi Múzeum

ÖNÁLLÓ KIÁLLÍTÁSOK

Mintegy negyven önálló kiállítása volt eddig Szerbiában és külföldön. Ezek közül kiemeljük:

2009 - Fiume Galéria, Rijeka, Horvátország; Fészek Galéria, Budapest

2012 - A Vajdasági Képzőművészek Egyesületei Szövetségének Képtára, Újvidék

2014 - Art Expo, Újvidéki Vásár

2017 - Erlin Galéria, Budapest; Szabadkai Kortárs Galéria

2019 - GH36 Galéria, Berlin, Németország; a Nagybecskereki Művelődési Központ Képtára

DÍJ

2017 - Forum Képzőművészeti Díj

LAPSZÁMUNK SZERZŐI

Baráth Gábor Gergely (1989) történelemtanár (Szabadka)

Bence Lajos (1956) költő, tanulmányíró (Lendva)

Celler Kiss Tamás (1995) költő (Szenttamás)

Fekete J. József (1957) író, kritikus (Zombor)

Ficsku Pál (1967) író, szerkesztő (Budapest)

Fodor István (1953) nyugalmazott szerkesztő, újságíró (Zenta)

Klamár Zoltán (1955) néprajzkutató, egyetemi oktató (Magyar-kanizsa-Kartal)

Lackfi János (1971) költő, író, műfordító (Budapest)

Lázár-Szűcs Anikó (1981) tanár (Zenta)

Mák Ferenc (1956) irodalomtörténész, kritikus (Óbecse-Budapest)

Patak Márta (1960) prózaíró, műfordító (Leányfalu)

Reisinger János (1954) irodalomtörténész (Budapest)

Szalai Andrea (1992) közgazdász- és bölcsészhallgató (Palics)

Szombathy Bálint (1950) kritikus, képzőművész, művészeti író (Budapest)

Ternovác Áron (1996) újságíró (Temerin)

Tóth Eszter Zsófia (1975) történész, társadalomkutató (Budapest)

Tóth Szilárd (2002), a zentai Bolyai Tehetséggondozó Gimnázium tanulója (Szabadka)

Verebes Ernő (1962) író, zeneszerző (Zenta)

Lapszámunkat **Tarkó János** alkotásaival illusztráltuk.

A KACSAPÖRKÖLT

Tóth Szilárd

A minap – hát jó minap – meghívtak Mária Terézia Versailles-jába. Se hintó, se más nem jött értem, retúrjegyet vettem Abádszalóktól Schönbrunnig.

A vasútállomáson, persze, Manyika néni – nem pontos, mert Sára volt – a jegyszolgálatos, a közlekedésügyi kommandánt úgy vélte, szignifikáns összetűzésbe kerülne velem, neki mégis végeznie kell a munkáját, de jó képet tudtam vágni az afférhoz.

Schönbrunnban a kastély egy részhal-mazában, a konyhában kellett magam „ha lehet, többé-kevésbé” – ezt maga a nagyszony, Mária Terézia mondta – feltalálnom. „Semmi probléma, zájne májesztét!” – mondtam. „Megoldjuk, megoldjuk.” Mária Terézia, a sokoldalú asszony, ezt, hogy *megoldjuk, megoldjuk*, nem vette túl jó néven. Talán nem volt az a matyó mintába kötött fidres-fodros megfogalmazás, amit megszokott, esetleg elvárt. Kontrázott is rendesen: „Azért hívtuk magát, hogy ne a többes szám, hanem az egyes szám oldja meg.” No, egy pofon a kékvérűektől. „Akkor főzzed meg magadnak, te bálna!” – mondtam volna Mária Teréziának, a bálnának, de feletébb kedvemre volt a környezet, így visszafafojtottam a csípős megjegyzést. Kedvemre voltak a finom, tompa szőnyegek, az arannyal borított bézs felé húzó fehér oszlopok, a gyermekded freskók, a kellemes párfümillat, a bécsi hölgyek dekoltáza és az a susogás, puha termodinamikai valcer, mellyel azokat a dekoltázsokat hűtötték: legyezővel.

„Entschuldigung, zájne májesztét – hajoltam meg bűnbánóan. – Akkor... hol lenne a munka?” Azzal tenyereimet dörzsöltem össze, mely száraz súrlódás a horkoláshoz hasonlító hangot hallatott. A nagyteremben – már ha ez az: volumenjében tényleg nagy – ez a dörzsölés még hangosabb is volt. Sőt, meg is lepődtem, nagyközönség előtt általában izzadok, mint egy ló, ekkor tenyereim a nedvességtől inkább siklanak, mintsem

dörzsölődnek. Szó mi szó, kezem simítottam pajzánul össze, és körbe-körbe tekingettem, hátha valahol felismerem a konyhát. Hát talán még egy kis *turhát* felszívhattam volna, akkor lett volna igazán keretbe zárva az a groteszk festmény, amit akkor pingáltam, Mária Terézia, a kolosszális asszonyság előtt.

Mária Terézia, a női atléta, csak finoman intett kréporos jobbával, mire egy rizsporos parókás őr úgy állt meg előttem hosszában, ahogyan egy fekvőrendőr fekszik horizontálisan. Egymás előtt álltunk. Ő az egzisztencia mélyülő semmijébe nézett, orrát kissé felfelé tartotta, én meg értetlenül előtte, bámultam a gyönyörű arcát. „Most akkor ebből főztek?” – merült fel bennem a jogos kérdés. Talán egy kellemes cérnametélt kijönne belőled, fiam, de azt is csak kellemetlen vesződésekkel. Gondoltam. Így álltunk, egymással szemben, én és az én új barátom. A teremben úgy ült a csend, mint ahogyan ül egy városon a mélaság vasárnaponként. Csakhogy itt még feszült valamí, jobbára a hangulat. A pandúr egy szót sem szólt. Szigorúan, mintha a hátahoz fegyvert fognának, egyenesen a levegőbe meredt. Hogy fogtak-e? Az nem is kérdéses. Mária Terézia, a gengszter, ez a durva szövésű Griselda Blanco, a *Godmother* mindenki mögött ott állt, egy lépéssel hátrább. Ami ugye eggyel veszélyesebb – hát negatív eggyel veszélyesebb, [-1,0], szigorúan koordinátalagosan –, mint valaki előtt járni egy lépéssel.

Kellemes volt a ruházata: vérvörös, kabátujjánál csipke, vállánál, mint a falvak tetején vagy mint a bérceken a hó, állt a korpa. Aztán egy pillanatban, amikor már hosszabbra nyúlt ez a várakozás, a pandúr ujjával, de alig észrevehetően, fehér köröket írt le: „Fordulj már meg, az istenedet!” „Ja! Hogy...” – kaptam észbe. Mert nem világosított fel senki a protokollról. Azért.

A konyháig vezetett, volt a gardedámom. Hosszú folyosók, tárva tárt szo-

bák s a látvány látványa az ablakokból. Gyönyörű egy hely. S ónagysága hova jár ügyintézni? – gondoltam itt az árnyékszékre, merthogy talán egy kicsit pisilnem is kellett, de a pandúrom, ez a jól fésült – a parókája volt jól fésült – labanc nem értett. Egy ponton, akkor már nem tudom, mióta sétáltunk így, én meg a pandúr, kéz a kézben – persze ez csak poétikus nagyozolás, nem volt ennyire romantikus a kis sétánk –, megállt egy kisebb ajtó előtt, s kitérte a karját, hogy *ímhól a konyha*. „Anyám orra!” – bukott ki belőlem a frázis hangosan: a Küche hihetetlen volt. Vörösmárvány padló, mint egy kis vérrel festett folyó fehér flekkekkel, akár egy Pollock-mű. Perzsa szőnyegek a falon [Mária Terézia, a proli], égbe törő oszlopok, egy rökamié barokkosan hányingert keltő mintás párnákkal. Egy íróasztal, amelyen egy picit púposodott a lakk. A tér főhajójának közepében, a szembeni falnál kókályhában pattogott a tűz, s a kályha domborművéből kis kőangyalok melegedtek.

„Kacsapörkölt lesz” – döntöttem el. Mert hát ezt kérte, adta parancsba még a meghívóban Mária Terézia, a gurman. „Van-e hozzá szárnyas jószág, kacska?” A receptes könyvemben a retúrjeggyel megjelöltem, hol van a kacsapörkölt oldal. Álla az ige ott: Kacsapörkölt... ..2 egész, Zsír... ..15 dkg, Vereshagyma... ..2 fej, Só, paprika... ..1-2 késhegynyi. Illetve: Idő 1½. Picivel a hozzávalók alatt, mint egy gasztronómiai haiku, a leírás: Teljesen úgy (sic!) készül, mint a csirkepörkölt. Idézet vége. „Mármint hogy csirkével?” A kacsapörköltet csirkével? Ornitológiailag itt már a szerző félrevezetett azzal, hogy hibás ismereteket adott át egymástól anatómiailag jól megkülönböztethető madarakról. Ej-ej! Akkor tartalomjegyzék, keres: Csirkepörkölt. Megnyálaztam az ujjam, lapozni kezdtem visszafelé. Meglett. Aztán ujjnyálazás, és lapoztam megint vissza. Megnyugtatóan recsegett és suhant a

papír, talán a sürgő munkának volt ez a hang, ez a komoly lapozás, mely fölött összehúzott szemöldökkel álltam, a nyitánya. Átugrottam a hozzávalókat, de észrevettem, hogy a csirkepörkölt fél órával rövidebb ideig fő. Leírás: Középnagyságu (sic!) csirkét megtisztítunk (sic!), feldaraboljuk és úgy (sic!) járunk el vele, mint a pulykával. Idézet vége. Fújtam egyet az orromon keresztül, lévén, hogy kezdem nervózis lenni. Tartalomjegyzék megint, keres: Pulyka. Pulyka mi? Pörkölt vagy csak pulyka magában, esetleg csak combok, nyak, epe, vese? Az ételek ábcérendbe voltak szedve, de nem volt <P> alatt pulyka. Puszedli. Az nem jó. Az nem megy a kacska mellé. Vagy legalábbis nem hinném, hogy Mária Terézia, a megkerülhetetlen asszony, boldogan és dalolva fogadná a puszedlit a kacsapörkölt barna szaftjában ázva. „Ezt mégis mire véljem (én, a védőnő)?” – kérdeznék, s én csak állnék ajtatoson, megsebzett, noch dazu erősen vérző bátorsággal, hogy „Hát őfelsége, a vacsora.”, miközben orális vágyai Mária Te-

régiának kielégítetlenek maradnának. Tenni kell, valamit kétségtelenül tenni kell – szökkent bennem szárba a jogos gondolat. Vagy Mária Terézia, a kétszeres világbajnok nehézsúlyú öklövívónő szavaival: „többé-kevésbé feltalálni” magam.

Egy pillanatban, gondolataimon csücsülve, egy kicsit meg is nyugodtam, hiszen akkor a világegyetem *-pörkölt* utótagra végződő dolgai mind egy forrásból fakadnak. Ha az ember tudja, miképpen készül a pulykapörkölt, akkor tulajdonképpen tisztában van a többi pörkölt elkészítésének fortélyaisával, verzátus azokban. Vagyis adott a pulykapörkölt, a többi meg ugyanaz, csak pepitában.

Ez a pillanatnyi nyugodtság elszállt, amikor is rájöttem, hogy nemhogy csirke, illetve pulyka nincs, de kacsa is hiány van. Nem volt kacska. Nehéz idő. Pedig az ember elvárja, hogy Mária Terézia, a kolosszális asszony, rendelkezék kertjében minimum egy mirelit kacsával. Kissé kiábrándultam.

Kiábrándultságom szürkeszamár-köd-jét a nyitott szárnyas ablak párkányára szálló, hát... szárnyas foszlatta szét. Egy galamb. Mélán nézett szét, fejét gyorsan kapkodta. Barátságos volt. S magával hozta, szinte már a lábára kötve, a remény szürke tollas szikráját. „Repülő barátom, pótlékom vagy a reménytelen-ségben” – s azzal a Kacsapörkölt alatti Galambpörkölt szócikket kezdtem olvasni. Ugy (sic!) készül, mint a csirkepörkölt – igen, az meg úgy [úgy], mint a pulykapörkölt. Az író maga a rekurzió. Az ilyennek ontológiai szakkönyvet kéne írnia. Ez alatt, kiegészítésben az is állt, hogy *bő vízben főzzük*, ami még mindig több volt, mint az *úgy készül, mint*, visszavezetve az eredendő pulykapörköltig. Nem volt nehéz megfogni, szelíd jószág. Még jó, hogy gyorsak a reflexeim, bár előtte, hogy biztosra menjek, puhítottam a madarat: galambom, tubicám, szívem csücske, te drága, egyetlenem, lelke Izoldája. Lassan közelítettem meg a nyitott ablakban ülőt, aztán meg csak egy gyors kézmozdulat. „Szólják Mária Teréziának, a jobbhátvédnek, hogy idő ½ múlva már szervírozható a kacsapörkölt” – kiabáltam ki a pandúromnak. Ófensége még egy órát bingözött, azalatt kétszer volt melegítve a... kacsapörkölt.

Három nap múlva távirat érkezett. Azt hiszem, vasárnap volt, akkortájt én már Abádszalókról is visszajutottam Szabadkára: tettem-vettem, tökölttem. Egy babarózsaszín borítékban volt, monogramos viaszpecséttel lezárva. A borítékban tehát egy távirat, egy diákigazolvány-kép Mária Teréziáról, aláírással, és egy jelképes összeg. Egyes kultúrákban ezt honoráriumnak nevezik.

„Kedves xxxxx! Örömmel tudatjuk, hogy Ófensége, Mária Terézia, német-római császári hercegnő, osztrák főhercegnő, magyar, cseh és német királyi hercegnő, a Szilícium-völgy kétharmad résztulajdonosa, a naptármodell, a zászló, címer és himnusz [hosszú felsorolás, átugrottam], az Ön elutasításának estéjén egy medvés pizsamában és a jobb combjánál némi lyukkal ellátott melegítőnadrágban, fenséges Habsburg ujjával kapargatta ki, illetőleg kenyérral itatta be a maradék hideg kacsapörköltet a konyhában egy lábából, jóval éjfél elmúltá után. Szívélyes üdvözlését küldi, a schönbrunni udvar és MT!”

Rebel (asszamlázás)

AZ UTOLSÓ ÁLDOZAT

Patak Márta

Mit mondanak a faluban?, mindig ezt kérdezte tőlem, amikor beadtam neki a kenyeret, sőt, cukrot, lisztet, vagy amit éppen rendelt, az utolsó időkben főleg lisztet, mert azt mondta, sokkal jobb, ha otthon magam sütök kenyeret, annyira megromlott a bolti kenyér minősége, a pékségbe pedig még kerékpárral se megyek át mindennap a falu túlsó végébe. Beadtam neki, amit kért, aztán leültem vele a konyhában, az szinte kötelező volt, csak hogy el ne vigyem az álmát, ezzel az ürüggyel, és ilyenkor elmeséltem neki, mi újság a faluban. Akkor már ötven éve is elmúlt, hogy nem tette ki a lábát otthonról.

Fegyveres katonák járnak, gondolkodás nélkül lőnek, ezt mondhattam volna neki akkor, de nem mondtam, pedig kis híján én is belekeveredtem a hajszába, nem sokkal utánam érkezett a terepszínű dzsip a bolt elé. Ennek is lassan huszonöt éve immár, de ő ezt az évfordulót már nem érheti meg, tegnap eltemettük, és vele együtt örökre sírba szállt a titok is, amelyet hiába szerettem volna megtudni, nem sikerült, pedig mindennap bejártam hozzá, elmeséltem, mit láttam, mit hallottam, ő meg bólogatott, mint aki mondás nélkül is pontosan tudja, pusztán csak megerősítést vár attól, aki a saját fülével hallotta vagy saját szemével látta az esetet. Mintha egyszer már átélte volna mindazt, amit meséltem. Ha másképp nem is, visszatérő rémálmában legalábbis. Én így láttam.

Akkor ősszel, huszonöt évvel ezelőtt, úgy hullott a bomba meg a repesz a falura, mint amikor jég esik. Nem is tudom, hogyan úsztuk meg, hogy senki nem veszett oda a faluban, mert azok közül, akik a háborús helyzet ellenére bementek a városba dolgozni, sokan nem jöttek vissza. Ez után a bombázás után kezdett el mesélni először arról, hogy mi történt ötven éve a falunkban, amikor ő még mindössze négyesztendő kislány volt, masnival a hajában ült a fényképezőgép lencséje előtt az édesanyja ölében, megszeppenten beharapta alsó ajkát, hiába szólt rá a fényképezés, hogy mosolyogjon, ő roszszabbul érezte magát ott, mint amikor beteg volt, és az orvos a fülét meg a torkát vizsgálta. Tartogatta az ölében azt a fényképet, időnként lepillantott rá, mintha egykori önmagától várna biztatást, hogy meséljen tovább. El is kezdte, aztán alig néhány mondat után megint elhallgatott, és ugyanúgy beharapta alsó ajkát, mint kislány korában, mintha megbánta volna, hogy egyáltalán megszólalt.

Nem kezdtem el faggatni, tudtam, csak ártnék vele, ha nem hagyom, hogy magától beszéljen. Többnyire színlelt közömbösséggel palástoltam a kíváncsiságomat, mintha szívességet

tennék neki, hogy ott ülök mellette a konyhában, amíg helyére pakolja azt a néhány dolgot, amit meghoztam a boltból, pedig kár is mondanom, mennyire szerettem volna már régóta megfejteni, hogy vajon mi lehet az a szörnyű érzés, ami őt maradásra készíti, ha netán egyszer rászánná magát, hogy elinduljon a kapu felé, aztán mégis inkább visszafordul.

A faluban rajtam kívül ez talán senkit nem érdekelt, senki nem beszélt róla, hogy miért nem jár ki, mindenki természetesnek vette, eleinte talán furcsállották, ha akkor egyáltalán föltűnt valakinek, mert gyanítom, akkor is mindenki mással volt elfoglalva, én magam is, meg hát akkor engem még egész más dolgok érdekeltek, száz szónak is egy a vége, ha észrevették, hamar el is felejtették, mert minden csoda három napig tart. Most, miután meghalt, most kezdenek jobbra-balra susstorogni, hogy az anyja összeadta magát azzal a belgrádi partizánnal, az összes közül a legkegyetlenebbikkel, de csak a halálos ágyán mondta el neki, hogy az öccsének nem édestestvére, meg hogy akit édesapjának hitt, az valójában a nevelőapja volt, és miután ezt megtudta, atól fogva szegyenében ki se tette a lábát az udvarukból.

Nem hittem el, annyira valószínűtlennek találtam, hogy egy édesanya pont a halálos ágyán bízta rá élete legsötétebb titkát a lányára, amikor már tudja, hogy talán csak órái vannak hátra, hogy magára hagyja az érzéssel egy faluban, ahol legalább látásból mindenki mindenkit ismer. Amúgy meg aki tudott valamit, az eddig is tudhatta, ezután se nézne rá más szemmel, mint eddig. Aztán ahogy elgondolkodtam, magamban leszögeztem, hogy valami igazságalapja minden szóbeszédnek lehet, de hogy valaki önszántából összeadja magát egy belgrádi partizánnal, akit a legkegyetlenebbnek mondott valaki, annak igen csekély lehet a valószínűsége. Pont az elenkezője történhetett.

Nem tudom, miért éreztem úgy ma reggel, a temetés másnapján, hogy ki kell derítenem, mi az igazság ebben a történetben. Leszármazottja nincs a faluban, soha nem ment férjhez, háza a községre száll, kutyája, macskája rám marad, ugyanúgy, ahogy az a pár könyv is meg a fényképek, amit a sublót legalasó fiókjában őriztettem. Mindent vigyek majd el, amit csak tudok, könnybe lábadt szemmel mondta, aztán mint aki rögtön meg is bánja, másra terelte a szót, mert talán rájött, micsoda teher lesz nekem, ha őutána ki kell majd ürítenem ezt a lakást.

Az előbb, ahogy itt ültem, egy fénykép került a kezembe. Kihullott az egyik könyvből, amit találmra leemeltem a vitrin legfelső polcáról. Látszott, hogy nemigen

érhette föl, föl kellett volna állnia egy sámlira hozzá, úgyhogy a könyvek fölött ritkábban is járt a portörölővel, mint az alattuk lévő polcon a nippeknél, mert ahogy kinyitottam és összezsaptam azt a világosszürke vászonborítójú, cirill betűs könyvet, vékonyka porfelhő kerekedett fölötte. Akkor esett ki belőle az a fénykép a szönyegre. Rögtön tudtam, hogy ő az a szerb férfi.

Kellemes arcú, mosolygós, nyílt tekintetű fiatalember néz rám a fényképről. Nyár van, június közepe talán, a fekete-fehér fényképen is látom, hogy éppen virágzik mögötte a hársfa, aminek támaszkodva áll. Azon tűnődöm, vajon ki és mikor készíthette róla ezt a felvételt. Hogy még a háború előtt, az nem kérdés, különben nem mosolyogna ilyen önfeledten a fényképezőgép lencséjébe, hátracsapott sapkával a fején, tekintetében azzal a bizakodással, amivel csak a fiatalok tudnak, amikor meg akarják örökíteni maguknak a boldog pillanatot, mintha sejtenék, hogy ritkán lesz ilyen az életükben.

Nem tudom megállapítani, hogy melyik falu lehet, de talán mégis inkább Belgrádkhoz közelebbi, nem az itteniek közül való. A hársfa mögött ugyanolyan utcakép, mint amilyen itt a környéken is bármelyik falu lehetett még a háború előtt. Egyenes utcasor a központ felé, sárga téglás házfalak, ez látszik, annak ellenére, hogy fekete-fehér a felvétel.

Eljátszom a gondolattal, hogy a fiatalember Belgrádba kerül az egyetemre, és ott szövetkezik össze a hozzá hasonló fiatalokkal, akik majd a nova korszak katonái lesznek. Dehogy gondolt ő még akkor rosszra. Álmában sem gondolta, hogy egyszer majd azért kell fegyvert fognia, hogy embert öljön. Magától nem is tette volna, józanul egy sörétes puskát is aligha tudott volna elsűtni, ám ott a háború sokadik

hónapja idején minden addigi tapasztalása érvényét veszítette.

Majd segíték, ha hazamegyek, ezt írta apjának, amikor az leveleiben kérte, hogy a vizsgái után legalább jöjjön haza, mert aratni muszáj lesz, akármi történjen is. Aztán aratás helyett jött a háború.

Nem is tudom, miért, de félretoltam a könyvet, a címét meg se néztem, a szürke vászonkötés, a cirill betűs felirat nemigen ösztönzött, úgyhogy amikor a fénykép kihullott belőle, gépiesen idettem magam mellé az asztalra, ahogy leültem vele a fotelba. Tudtam, hogy nem kell összefüggést keresnem a könyv meg a fénykép között, nyilván azért tette ebbe a könyvbe, mert ez akadt éppen a keze ügyébe. Évtizedek óta nem nyúlt egyikhez sem, tehette volna épp a másikba is, nincs jelentősége. Most azonban tényleg kíváncsivá tett.

Galambtenyésztés, olvastam az 1959-es kiadású könyv címlapján, és elmosolyodtam, hogy vajon mit keres itt ez a szürke vászonkötéses könyv a vitrinben Jókai meg a többi pár magyar nyelvű között.

Ahogy gondolkodtam, rájöttem, tényleg nem kell összefüggést találnom a könyv meg a fénykép között, egyszerűen az volt ott az asztalon, amikor az édesanyja haldoklott, Isten tudja, miért, ő meg beletette azt a fényképet, azzal, hogy úgyse sűrűn fogja nézegetni. Ott is maradt évtizedekig, aztán amikor érezte, hogy közel a vég, és elhívta a plébánost, fölvette a halálba készülők szentségét, ettől a fényképtől is meg akart szabadulni, mintha a lelkeről levett terhek után ez még mindig nyomasztaná.

Szórakozottan elvettem az asztalról a friss újságot, belelapoztam, és nem akartam hinni a szememnek.

A felszabadulás után, 1944 őszén dermesztő hideg volt.

A mai piactér helyén 180 ember lett kivégezve, akiket mint horthystákat vagy annak szimpatizánsait fogták el. Néhány nap leforgása alatt mindnyájukat megölték, pedig falunkbeliek voltak. Személyesen ástam el őket.

Fölpillantottam, kezembem fogtam a fényképet, és rögtön az jutott eszembe, ennek a fiatalembernek is köze lehetett az eseményekhez.

Ez pedig, aki a legvérengzőbb volt, és mindössze tíz éve, hogy meghalt mint befolyásos ember, csak a bajsa alatt motyogta mérgesen: „Sokan most behúzódtatok a sorainkba, úgymond a mieink vagytok.”

Az áldozatok között volt egy legényke is, nem több 18 évesnél. Megkérdeztem tőle az ajtóreszen keresztül: „Mi az ördög hajtott, hogy beállj a horthysták közé? Ő pedig, úgy fiatalon, szépen, a könnyeivel küszködve, remegve a hidegtől meg a félelemtől, csak ennyit suttogott: „Ki kérdezett? Ők is csak vitték, mint ti!” Még az éjjel megölték.

Soha senkinek nem beszéltem a keserveimről. A rémálmaimról, az álmatlan éjszakáimról, a legyilkoltak rendszeresen visszatérő képéről. Mivel a lányom nem tudott meggyőzni, jöttél te, és elvittél a piactérre. Megmutattad a keresztet, amelyet valaki útközben felállított. Láttam, hogy te tudod, és azt mondtam, hogy én is elmondom neked, amit tudok. Te ird le, hogy könynyitsek a szívemen és a lelkeimen. Én már nem húzom sokáig, az utam végére értem. Csak arra kérem a Jóistent, hogy ne szenvedjek a másvilágon...

Ez lenne hát az a sötét titok, amely miatt édesanyja halála után élete végéig nem tette ki a lábát otthonából ez az asszony? Talán nem is a legkegyetlenebbik belgrádi partizán miatt, hanem a miatt az ember miatt, aki ennyi év hallgatás után az édesanyjával ellentétben mégis megszólalt?

AKIK MÁR A SZABADSÁGNAK IS KÉPTELENEK VOLTAK ÖRÜLNI

Fekete J. József

Antonio Iturbe: *Az auschwitzi könyvtáros*. Fordította Priklér Renáta. Alexandra, Budapest, 2020.

Auschwitzről aligha jut más eszünkbe, mint a zsidókat módszeresen megsemmisítő gyűjtőtábor meg az éjjel-nappal működő krematóriumok. Esetleg dr. Mengele, a Halál Angyala. Ennek a tábornak volt egy kirakatrésze Birkenauban, a 31-es blokk. Ide kiválasztottak kerültek, családok gyerekekkel. A munkatábor szabályai ezekre a családokra is vonatkoztak, de taníthatták a gyerekeket, foglalkozhattak velük. A tanítók szabályos iskolát alakítottak ki, ahol korosztályonként foglalkoztak a kicsikkel. A náci azért túrték meg ezt a szabadságot, hogy a nemzetközi megfigyelőknek ne a krematóriumokat kelljen megmutatniuk, hanem a családi blokkot, ahol lám, még oktatják is a gyerekeket. Csak hogy a megsemmisítő táborban gyorsan elhasználódott az emberanyag, az utánpótlás háromhavonta érkezett a családi blokkba, hat hónap után a legkorábban érkezettek elgázosították. A következő transzport pedig tudta, hogy legfeljebb még három hónapja maradt hátra.

Ditát és szüleit származásuk miatt előbb a prágai Te-

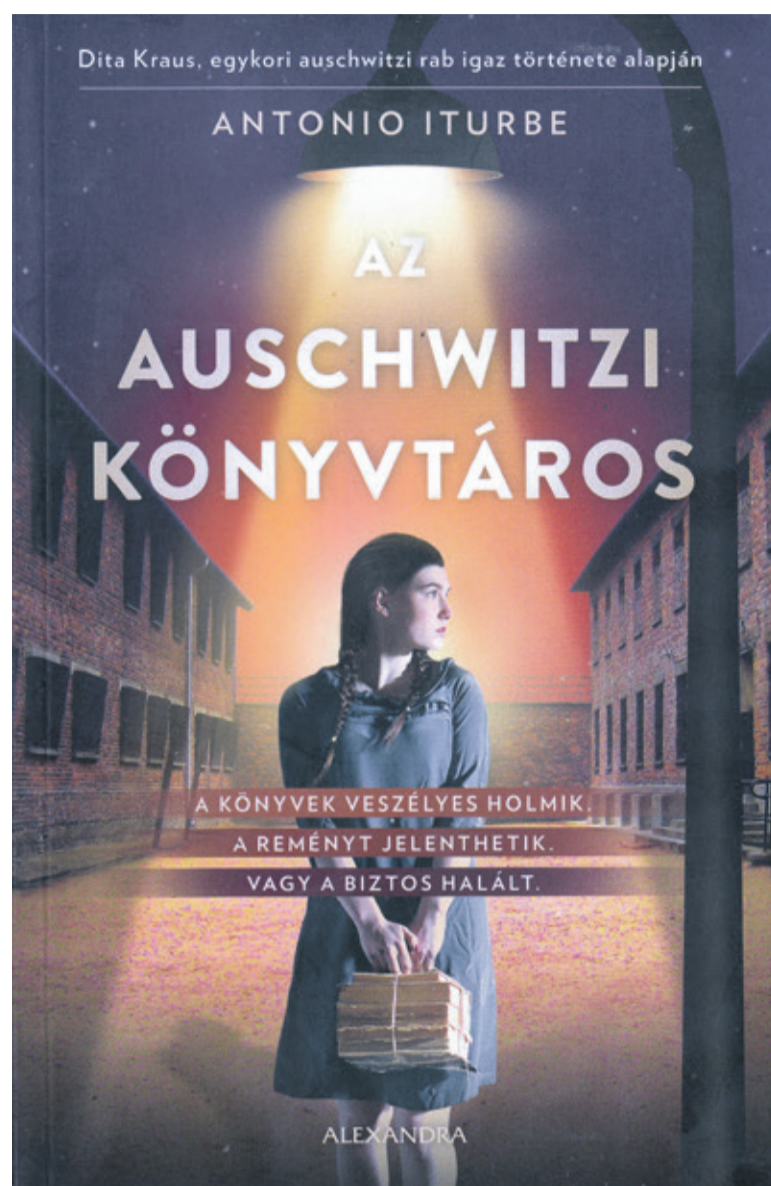
rezin gettóba hurcolták, majd onnét egyenesen Auschwitzba. Tizennégy éves volt ekkor, idősebb a családi táborba zárt gyerekeknél, de még maga sem tanult eleget ahhoz, hogy taníthasson. A tanítóknak sem állt egyéb segédeszköz rendelkezésükre az emlékezetükön és a szóbeli előadókészségükön kívül. Volt az iskolaként működő istállóban gondosan elrejtve nyolc könyv, illetve könyvcafat: egy atlasz, egy történelmi összefoglaló, egy regény... Látván a tanítók serénykedését, Dita is igyekezett hasznossá tenni magát. Fölfigyelt rá a német-zsidó származású barakkfőnök, és rábízta a rejtett könyvtár őrzését és kezelését. Nem akadt sok dolga az állománnyal, reggel kiosztotta a tanítóknak, amire szükségük volt, majd a nap végén begyűjtötte és elrejtette a kiadványokat. Csak hogy könyvet birtokolni a haláltáborban – egyenlő volt a biztos halállal. A lány nagyon félt, hiszen a Mengelével történt első találkozásakor a doktor alaposan szemügyre vette, és megígérte neki, hogy ha a legkisebb szabályszerűségeket kapja, eleven fölboncolja. Szerencsére a Halál Angyala zenebolond volt, és a táborban operaáriákat fűtyülve közlekedett, így aki nem szeretett volna találko-

ni vele, még időben elrejtőzhetett. Amikor Ditát megfenyegette, közölte, hogy az egyszer látott arcot soha nem felejtí el. Mint ahogy a doktor arcát sem feledték el a lágerlakók. Mengele az ikrek iránt érdeklődött, rá kívánt jönni, hogyan szülnének a német nők minél több ikergyermeket, hogy így növeljék a népszaporulatot. Rezzennéstelen arccal küldte halálba az embereket, vagy hosszabbította meg a reményüket a reménytelenségben. A szívéhez, ha volt neki, a muzsika nyitott kaput.

Az iskolabarakkban a tanítók a zsidók történelmét és hagyományait is igyekeztek megismertetni a nebulókkal. Egyik vallási ünnepükre készülve, ami kimondottan tilos volt a táborban, egy kórusművet tanítottak be a gyerekeknek. Az ünnep napján jelképesen eleget tettek a szertartásnak, majd színre lépett a kis zsidók kórusa, az iskola közelében ekkor hangzott föl a Haláldoktor által fűtyült Puccini-ária. A kórust már nem lehetett megállítani, az énektanárnő úgy döntött, lesz, ami lesz. Mengele belépett a hodályba, ahol háromszáz kölyök énekelte a vallási dalt. Amikor befejezték, az élet és halál ura megtapsolta a kis énekeseket, majd sarkon fordult, mintha mi sem történt volna.

Dita apja tüdőgyulladás tüneteivel meghalt, neje és lánya azonban tudta, hogy halálának valós oka a bánat. Tőle mindent elrabolt a náciizmus, gyermekének ugyanakkor nem volt sem gyermek-, sem ifjúkora. Dita magára hagyatkozva ismerte meg a lágervilágot, annak működési elveit. Imádatlalt nézett fel a német-zsidó barakkparancsnokra, aki kiváló sportoló, szervező, imádja a gyerekeket, mindent, ha lenne mije, odaadná értük. Csak hogy homoszexuális. Erre Dita akkor jön rá, amikor eszményképe éppen szakít barátjával, akiről nem derül ki, hogy kicsoda. A táborban működött ellenállási mozgalom, amely egy tömeges elgázosítás előtt lázadást kívánt szítani, és a homoszexuális sportolót az élére állítani. A választott vezér gyógyszer-túladagolással végez magával, a regényíró magyarázata szerint azért, mert tudta, hogy az órség a lázadást vérbe fojtja, és az első vagy utolsó áldozatok a gyerekek lesznek, akiket sikerült hat hónapon át hiánytalanul megőrizni a lágerben. Csak éppen nem tudni, hogyan és mikor jutott akkora mennyiségű nyugtatóhoz, hogy az két órán belül végezhesen vele.

Dita képtelen felülemelkedni barátja halálán, sőt egyszer hírét veszi, hogy a fiatal-

ber nem is lett öngyilkos, de az igazságot nem tudjuk meg.

Dita valós személy, tizenhat éves korára a cseh gettó után megjárta Auschwitz-Birkenaut Lengyelországban, Németországban Hamburgot, majd Bergen-Belsent. Ebben a hadifogolytáborból lett koncentrációs táborban a háború vége előtt már azzal sem törődtek, hogy mi van a foglyokkal, még a halottakat sem temették el. A brit hadsereg szabadította fel. A katonák arra számítottak, hogy kitörő örömmel fogadják majd őket a foglyok, de az apátián kívül egyéb nem várta őket. A felszabadított foglyoktól már mindent elrabolt a náci hatalom.

Még meredekebb dolgok is történnek a regényben, fogoly és fogvatartott szerelme, SS-katona és az ellenállás tagjának közös szökése, a halottak elszállítása, nyilvános kivégzés, háromszáz nő egy sorban a tábori latrinán, éhínség, vízhiány, fagyoskodás, órákon át tartó létszámmellenőrzés, megálázások változatos módjai.

A spanyol regényíró a megsemmisítő tábor túlélő Dita Kraustól hallotta az alaptörténetet, majd kiegészítette a könyvben felsorolt olvasmányélményeivel, amit regény esetében nem szokás fitogtatni. A hitelességet illetően némi viszonyítási alapom van, anyai nagyapám megjárta a Birkenau II. tábor, szerbiai tartalékos katonaként esett fogságba,

nem volt sem zsidó, sem cigány, neki sikerült megúsznia.

A történet elbeszélése a kis könyvtáros eszmélésének folyamatát követi. Ditanak nem volt alkalmja tanulni, a lágeriskolában fülelt mások óráin, beszélt a tanítókkal, akik között nem egy „élő könyv” volt, akik teljes történeteket tudtak mesélni. Az egyik tanárnő például a *Monte Cristo gróffját* meséli, ámulatba ejtve a serdülő, érzelmekre vágyó lányt. A lágerkönyvtár egyik kincse a *Svejk, egy derék katona kalandjai a világháborúban*. Hašek regénye segíti apja elvesztésének feldolgozásában. Érdekes, hogy a körötte lévő felnőttek ocsmány ponyvának tartották Hašek regényét – vagyis mindannyian olvasták már. Hiába óvták volna hatásától a fruskát, a lágerkönyvtárban nem akadt romantikus leányregény. Meg nem is illett volna oda.

A szerző nem fordul félre a Birkenauban és a többi haláltáborban tapasztalt rémségek elől, de az ábrázolás során messze elkerüli az obszcenitást és a vulgaritást, tehát ha Dita ma lenne tizenéves, bátran elolvashatná élete regényét. Sőt, Iturbe nem egy helyen remekel. Dita például a táborba érkezésétől fogva egy köztörvényes elítélttel osztozik egy priccsen, a nő mindvégig egyetlen szót sem szól a lányhoz, csak amikor a gázkamrába viszik, akkor mondja meg a keresztnevét.

A szív gondolatai (asszamblázs)

KOR – DOKUMENTUM – VALÓSÁG

Szalai Andrea

Szilágyi Mária – Antal Szilárd: *Üzenetek a falakról 2. – A zsidóság jelei.* Művészeti Akadémia, Újvidék, 2020.

„Egykoron sötétben elmondott dalom,
Mint lángírás, világít a falon.

Jegyezd meg jól: ma szürke szók ezek,
De élni fognak, hogyha én nem élek
S lesznek, ha nem lesznek.”

(Karinthy Frigyes)

Dr. Szilágyi Mária építészmérnök, műemlékvédelmi szakmérnök és dr. Antal Szilárd rendező, egyetemi tanár előző művében – az újvidéki Mária neve római katolikus templom falain található feliratok feltérképezésével – egy időkapuszlat nyitott meg, amelyben a megjelenő „graffitik” mögött (feltehetően) meghúzódó érdekes élettörténetek és a történelmi kordokumentumok/tények összefüggéseit vizsgálva összetett társadalmi helyzetkép körvonalazódott.

A dekódolás és „forrásnyomozás” lebilincselő folytatásaként az *Üzenetek a falakról 2.* feldolgozott kiállítási anyag (részlet)gazdagon illusztrált lapjain betekintést nyerhetünk Újvidék és a zsidó lakosság helyzetébe – a 20. század első felében fennálló társadalmi viszonyrendszerben betöltött szerepükbe –, a zsinagóga épületének történetébe, a meg- és újjáépítés körülményeibe, valamint az impozáns falak által őrzött nevek meséjébe is.

A történelmi előhangból megtudjuk, hogy a 19. század végi, 20. század eleji Újvidéket figyelemre méltó történések, történelmi események kibontakozása övezte, különös tekintettel az építészet, a gazdaság és a társadalmi berendezkedés területén bekövetkezett változásokra, azok rapszodikus, de minden tekintetben felfelé ívelő el(ő)re)mozdulására. Megkezdődött

az utcák macskakővel és sárga keramitétglával való kikövezése; a kórház, a jód-fürdő, a magyar gimnázium, a takarékpénztár vagy a Vasember-ház látványos objektumainak építése – ide tartozott az 1904-ben Baumhorn Lipót budapesti műépítész által tervezett újvidéki zsinagóga épületegyüttese is –, sőt, 1911-ben még a villamosközlekedés is beindult, mely összkép így egy prosperáló, pezsgő Újvidék képét tárja elénk. A jelentős befektetések és prominens események sorozata mellett a hétköznapi (nem hétköznapi) problémái is kirajzolódni látszottak, mint például az 1906-os fuvarossztrájk, a helyi építőszakra híres-hírhedt balesetei vagy akár a budapesti építőmesterek és az újvidéki építőmunkások közötti ellentét.

A zsinagóga épületegyüttese korántsem akadálymentes építési folyamatának csúcspontja 1909-ben az izraelita templom felszentelése, a zárkó letétele volt. A költségek az előre tervezett 400 000 korona helyett már 580 000 korona körül jártak, de a lélegzetelállító épület látványa látszólag mindenért kárpótolta a közönséget. Baumhorn Lipót közel negyven zsinagóga tervezésében vagy felújításában vett részt. A színes tapasztalat kiemelkedő esztétikai érzékkel párosult, így az újvidéki zsinagóga a lechneri iskola, a késő eklektika, a román és mór hagyományok, a konstruktív szecesszió és a modern elemek (például orgona) harmonikus ötvözetét viselő monumentális épületté, a közönséget nagymértékben meghatározó térérré vált. E közösség – a helyi zsidóság – beilleszkedésének folyamata lassan a végéhez közeledett, a társadalmi és gazdasági élet meghatározó szereplőivé, az ipar mozgatórugóivá váltak, hiszen sikeresen alkalmazkodtak az impériumváltások viszonyosságaihoz – így a két háború között békekés, igazi polgári életet él(het)tek –, majd

később, 1929-ben a Jugoszláv Királyságban többé már nem kisebbségi, hanem egyenrangú, jó szerb állampolgároként voltak jelen, az új állam őket „felhasználható, hasznos csoportként ítélte meg, akik ha kellőképpen elszigetelődnek a magyar identitástudattól, a gazdasági fejlődés fontos elemei lehetnek” (Margittai 2019: 26).

A kompromisszumokkal, magas fokú adaptációval, az újítások iránti fogékonysággal és fejlődéssel fémjelzett fénykort azonban lassan beárnyékolta az újabb intézkedések, amelyek mintegy előszobáját képezték a fenyegető náci ideológia beáramlásának. 1941 áprilisában a magyar csapatok bevonulásával megkezdődött „az izraelita lakosság kálváriája”: ötmillió pengős követelés a tömeges internálás elkerülése érdekében, tömeges internálás, hideg napok (razzia), vagyoneklobzás, közfunkcióktól való megfosztás, megkülönböztető jelzés viselése, majd végül 1944-ben a haláltáborokba való elhurcolás. Az antiszemitizmus ára az a tragédia, amely a megrendítő, kegyetlen fordulatot vett emberi életek (halálok) és sorsok mellett a zsidó örökséget sem kímélte, hiszen – a megcsúfolás, megaláztatás és megszenstelenítés szándékával – a deportálásra várt zsidók gyűjtőhelyévé, az elkövetett zsidó vagyon raktárává a zsinagógát tette. Éppen ezért a zsinagóga falai – mai értelemben – üzenőfallá váltak, a szerzőpáros több mint száz nevet jegyzett fel az 1945 előtti keletkezett, a külső homlokzaton található feliratok közül, amelyeknek csaknem felét sikerült „forrásnyomozással” beazonosítani. Dankó János özvegy árusító esetében könnyebb dolguk volt a szerzőknek, hiszen egyetlen ezzel a névvel bejegyzett újvidéki lakost találtak, akinek munkásságát feltehetően még az Alföldi Hírlap is méltatta; míg a „Csernyei Bözse csúnya” felirat alapján csupán annyit derí-

tettek ki, hogy a tárgyalt időszakban Bözse már biztosan férjnél volt. A K. T. iniciálé szinte teljes bizonyossággal Klein Tibor munkaszolgálatos jelenlétéről informál bennünket, sőt még Lipót orgonamester is „posztolt” a jövő generációinak – felmerül a kérdés, hogy vajon az újvidéki zsinagóga orgonája valóban Wegenstein Lipót műve-e, vagy az orgonamester csak a felújításban vett részt. Ilyen és hasonló érdekes kérdések, felvetések és történetek húzódnak az épület által őrzött „évkönyv” falain, amelyek felfedezése során felismerjük az örökség valódi természetét: az értéket. Azt az értéket, amely csak akkor válik igazán láthatóvá, ha összeadódnak múlt, jelen és jövő idősíkjai, kiemelkednek a korban élők nevei és történetei – emberekké és sorsokká lesznek –, majd elhelyeződnek a történelmi események és körülmények hálójában. Így fogadjon örökbe egy épület egy egész város múltját.

Kor – dokumentum – valóság.

VALLOMÁSOK – NEM CSAK HÍVŐKNEK

Fodor István

Haramza Kristóf: *Tanúságtevők.* Siklody Fruzsina grafikáival. Gondolatindító Kft., Mohács, 2020.

A szocializmusban sokan úgy váltak ateistává, hogy egyetlen vallással sem ismerkedtek meg, mivel az iskolában csak a materialista tanokat oktatták. Aztán a társadalmi fordulat után a hívők elítélően szóltak azokról, akik „a legnagyobb kommunisták voltak, most meg a legnagyobb szentek lettek”. Pedig gyakran nem teljesen volt megalapozott a negatív ítélet. És mi történt azóta? Most már szabad a vallásgyakorlás, az iskolában is választható tantárgy a hittan, a templomok pedig mind üresek.

Nem kell, persze, kötelezően istenhívőnek lenni attól, ha megismerjük a vallási tanokat. Mégis többször tapasztaltam, hogy a médiumok vallási műsorai csupán a hívők között váltanak ki érdeklődést. Pedig csakhamar kiderül, például a rádióhallgató számára, hogy az adások nem „hittérítés” szándékával készültek, hanem az adott egyház olyan értékekre hívja föl a figyelmet, amelyek a társadalomnak évszázadokon vagy évezredekken keresztül alapértékei voltak, szerencsés helyeken még mindig azok. És ha jól végiggondoljuk, az egyházak nem önmagukért igyekeznek ezeket megtartani, hanem a társa-

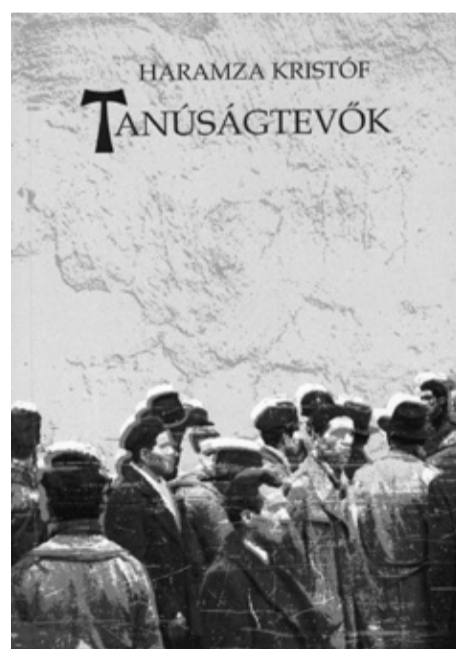
dalmak gyakran önpusztító folyamatainak meggátolására.

A *Tanúságtevők* című, tizenegy interjú tartalmazó kis kötet előszavában azt olvashatjuk: „Ez a kötet éppen azokra a legfontosabb, örök értékekre hívja fel a figyelmet, melyeket a múltat tisztelő, a jövőért pedig felelősséget érző ember nem téveszthet szem elől.” Tizenegy magyar egyházi személy, művész és orvos válaszolt az újságíró kérdéseire Magyarországról, Romániából, Szlovákiából és Vajdaságból. A válaszok pedig rávilágítanak arra, hogy világszerte tumbol a keresztényüldözés, de míg a Közel-Keleten a háborús övezetekben a hívők akár életük árán is kitartanak a vallásuk mellett, Nyugat-Európában viszonylag könnyen adják föl az emberek a hitüket, és számolják föl a keresztény közösségeket. Eközben a nagyváradi író azt a történetet idézi föl, amikor 1965-ben a főtéren álló Szent László-templom plébánosa bejelentette a híveknek, hogy ide a továbbiakban nem járhatnak istentiszteletre, mert „városrendészeti szempontok miatt” lebontják a katolikus templomukat. Éjfélre már tízezrek jelentek meg a helyszínen, és a sok letartóztatás ellenére egy héten át védelmezték a templomot, amely így még ma is ott áll a téren.

A ferences szerzetes vallásfilozófiai kérdések által világít rá korunk embe-

rének jelenét és jövőjét is meghatározó dilemmáira, mások esetében életük és alkotómunkájuk kibontásának során csupán egy-egy mondatral tesznek tanúságot hitükről. Az erdélyi színész azt mondja, hogy a korábbi számos fogódzó után ma már „az egyedüli fogódzó pontom maga a Jóisten”. A felvidéki jeles festőművész arról mesél, hogy a Mensáros László színművésztől – aki teológiát végzett Pannónhalmán – ajándékba kapott rengeteg filozófiai kötet által miként kutatja máig az igazságot. S ha már eljutott a számítógépes grafikáig, „akkor a Jóisten kegyelméből ki kell nyitnom olyan »fájlokat« is, amelyek egyenest a transzcendenciából érkeznek el hozzám”.

A keresztény egyházak, de a társadalom jövője is azon áll vagy bukik, hogy milyen értékek birtokosaivá és terjesztőivé válnak a fiatalok. Nem véletlen tehát, hogy több interjúalany szól a bomlasztó erőkről. Az érsek-metropolita szerint nem igaz, hogy az ifjúság életkori sajátossága csak a szórakozásban áll. „Az ifjúság szeret szórakozni, de ennél sokkal lényegesebb és vonzóbb feladata van: az útkeresés. Ilyenkor keresik az élet nagy kérdéseire önmaguk válaszát, ilyenkor nyílik meg az értelmük és fedezik fel a világot. Mindez sokkal jobban érdekli a fiatalot. S pontosan ezt próbál-

ják előle eltorlaszolni. Ehelyett inkább olyan hatásokat vonultatnak föl, melyek a testen keresztül válnak vonzókká. Ha pedig ez a féktelen, állandó szórakozás tölti be az életüket, akkor sosem lesz idejük gondolkodni.”

Mégis vannak fiatalok, akik kiállnak a múlta építő jövőt kínáló értékek mellett: a kötetben szereplő interjúkat huszonnégy éves fiatalember készítette, a grafikákat pedig húszéves egyetemistalány.

„A GONDVISELÉS MINDIG AZOK MELLÉ ÁLL, AKIK KÉSZEK SEGÍTENI SAJÁT MAGUKON”

Ternovác Áron

Orbán Balázs: *A magyar stratégiai gondolkodás egyszeregye*. Mathias Corvinus Collegium / Tihanyi, 2020.

Milyen a magyar stratégia? Hogyan érvényesült ezeréves történelmünk során, illetve a 2010 utáni kormányzásban? Melyek a magyar stratégiai gondolkodás sarokkövei? – többek között erről szól Orbán Balázs államtitkár könyve, amely *A magyar stratégiai gondolkodás egyszeregye* címet viseli. A kötetnek már a nem mindennapi borítója – Futaki Attila képregényrajzoló műve – is rabul ejti az olvasót. A fedőlapon egy Pestről Buda felé tekintő utcakép látható. Két épület között az út közepén népünk vezércsillaga, a csodaszarvas áll, a háttérben pedig a magyar államiság szimbólumaként értelmezendő budai várdomb tűnik ki, a mögötte éppen felkelő nappal. Ezt szimbólumként használták az alkotók (a természet rendje szerint kizárt, hogy a pesti oldalról a napfelkeltét lássuk a budai vár felett, illetve szarvast sem látunk gyakran Pest utcáin), ami a 21. század felemelkedő magyar államát hivatott megjeleníteni történelmi utalásokkal, hiszen a képen látható épületek nem a közelmúlt produktumai. A szerző szerint a feljövő nap színében fürdőző csodaszarvas a motívuma saját magunk újrafelfedezésének, hiszen ha hagyjuk, hogy vezessen bennünket, akkor képesek leszünk a magunkban levő erősségeket, gyengeségeket azonosítani, előbbi tovább erősíteni, utóbbi pedig kiküszöbölni. A borítón helyet kapott a magyar miniszterelnök, Orbán Viktor ajánlása is: „A Gondviselés mindig azok mellé áll, akik készek segíteni saját magukon.”

A magyar stratégiai gondolkodás egyszeregye pedig ehhez a munkához nyújt útmutatást. A kötet hátoldalán neves egyetemi tanárok ajánlói, magyarázatai is szerepelnek, például: „...A nemzetstratégia olyan a politikus számára, mint hajósnak a világítótorony...” – írja Stumpf István.

Orbán Balázs a művében – a politikai kötetek többségével ellentétben – egyszerű, közérthető nyelvezetet használ, így az a politikatudományban kevésbé jártas, annak kifejezőmódját nem ismerő olvasók számára is könnyen emészthető. Mindemellett az író vizuálisan is demonstrálja a leírtakat, hiszen a kötet képekkel, táblázatokkal és diagramokkal gazdagon díszített. Egyes kijelentésekhez pedig lábjegyzetben találunk magyarázatot.

Orbán Balázs elmondása szerint Magyarországon egy ilyen témájú könyv esetében mind a kutatók, mind az olvasók a totális definiálást, a valóság teljes leképzését várják el, míg az angolszász világban egy gondolat átadására törekednek az írók. A szerzőnek egy ilyen, angolszász típusú kötet készítése volt a célja, ami szinte tökéletesre sikerült. Az államtitkár 204 oldalban, négy fő szerkezeti egységen át, illetve számos alfejezeten keresztül nyújt útmutatót a magyar stratégiai alkotás, gondolkodás, a magyar állam és a politikai vezetők gondolatvilágának megértéséhez.

Az első fejezetben Orbán a stratégiaalkotás általános elméleti kereteit mutatja be az olvasóknak. Továbbá egy 14. századi freskón keresztül

magyarázza el többek között a jó kormányzás ismérveit, amely békét és prosperitást hoz a polgárainak. A második fejezet arra a premisszára épül, miszerint a 21. században a magyar stratégiai gondolkodás keretei teljesen kitértak. Hiszen ha csak a múlt századot nézzük, a két világháború közötti időszak egyetlen lehetséges stratégiai irányt jelölt ki. A vesztes oldal országai revansra készültek, a győztesek pedig a vesztesek bosszújától félve cselekedtek. A második világháborút követően Magyarország számára a kommunizmus időszeke már bezárt minden stratégiai kaput. A hidegháború után pedig az abból győztesként kikerült hatalom a maga javára próbálta formálni a világ túlnyomó részét, így Magyarországot is. Akkoriban úgy látszott, az emberiség minden sorsdöntő kérdését az Amerikai Egyesült Államokban fogják eldönteni. Mindemellett nem lehet azt mondani, hogy a nyugatosítás kizárólag a nyugati elitek által kezdeményezett politikai program lett volna. A keleti országok társadalmi a nyugati modelltől várták azt,

hogyan végre a szabadság és a prosperitás útjára lépnek. Emiatt a rendszerváltást követően sem rendelkezünk széles körű stratégiai játszótérrel, hiszen az elsődleges célunk az euroatlanti integráció volt. Ám később kiderült, hogy ez a beültetett modell nem hozhatja meg Magyarország számára a várt fejlődést, így teljesen új, egyéni stratégiai útra álltunk 2010-től.

Magyarország gyakorlatilag a mohácsi csatavesztést követő közel 500 évben csupán korlátozott szuverenitással rendelkezett, vagy olyan erők voltak a nemzetközi determinációk, hogy csak nehezen tudtunk volna dönteni sorsunkról. A harmadik fejezetben erre reflektálva Orbán Balázs kifejti, hogy nem lennénk képesek jól pozicionálni magunkat a világban, ha nem tudnánk a magyar történelemből eredő politikai és stratégiai következtetéseket levonni. Ezért úgy járja végig gyors léptekben több mint ezeréves múltunkat a Kárpát-medencében, hogy közben leszűkíti perspektíváját azokra az elemekre, amelyeket át tudunk ültetni a jelenkorba. Mint írja, a magyar stratégiaalkotás-hoz fontos tudni, kik vagyunk, honnan jöttünk, hova tartunk, és hogyan is néz ki stratégiai szempontból a körülöttünk levő világ. Ezen kérdéseket válaszolja meg a szerző a fejezetben. Mindemellett egyfajta nemzetpszichológusként a történelem hatásain keresztül választ ad arra a kérdésre, hogy miért gondolkodik a népünk így a 21. században. Az utolsó fejezet pedig a jelenkort taglalja, sorvezetőt adva a kormány stratégiai gondolkodásához.

A könyv olyan kérdésekre ad választ, amelyek még egy politikában tájékozott olvasó számára is tisztázatlanok. Ajánlom mindenkinek, aki meg akarja érteni, hogy mi és miért történik a mai Magyarországon.

Fortepan / Budapest Főváros Levéltára / Klösz György fényképei